

บริการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย

ความหมายของ "ห้องสมุดประชาชน"

คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V. Good) ได้ให้ความหมายของคำว่า ห้องสมุดประชาชนไว้ดังนี้ "ห้องสมุดประชาชน คือ ห้องสมุดที่ให้บริการแก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนใด ชุมชนหนึ่ง หรือเขตใดเขตหนึ่ง และได้รับความสนับสนุนทางการเงินบางส่วน หรือทั้งหมด จากเงินของประชาชน"¹

Technical Dictionary of Librarianship ให้ความหมายไว้ว่า "ห้องสมุดประชาชน เป็นห้องสมุดที่เปิดบริการแก่บุคคลทั่วไปโดยไม่คิดมูลค่า ได้รับการสนับสนุน และควบคุมโดยประชาชน"²

สมาคมห้องสมุดอเมริกัน ได้อธิบายความหมายของห้องสมุดประชาชนไว้อย่างชัดเจนว่า ห้องสมุดประชาชนคือ ห้องสมุดที่มีหน้าที่จัดบริการโดยไม่คิดมูลค่าแก่ประชาชนในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือเขตใดเขตหนึ่ง และมีลักษณะสำคัญสามประการคือ ห้องสมุดประชาชนนั้น รัฐบาลเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้ควบคุม ได้รับเงินอุดหนุนจากภาษีของประชาชน และให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป³

จากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า ห้องสมุดประชาชนคือ ห้องสมุดที่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาล โดยประชาชนเป็นผู้เสียภาษีให้รัฐเพื่อใช้บำรุงห้องสมุด

¹Carter V. Good, Dictionary of Education (Chicago: McGraw-Hill, 1973), p. 399.

²Beatrix Messa De Gil, Ray Trantran and Peter Goy, Dictionary of Librarianship (Mexico: Editorial F. Trillas, 1964), p. 336.

³American Library Association, Post War Standards for Public

เปิดบริการอย่างกว้างขวางแก่ประชาชนในท้องถิ่นโดยไม่จำกัดเพศ วัย เชื้อชาติ ศาสนา
 ความคิดเห็นทางการเมือง และความรู้ หอสมุดบางแห่งที่ได้รับความสนับสนุนทางการเงิน
 จากรัฐบาล แต่เปิดบริการแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่คิดมูลค่า ก็ถือว่าเป็นหอสมุด
 ประชาชนทั่ว

วัตถุประสงค์ของหอสมุดประชาชน

หอสมุดประชาชนโดยทั่วไปมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังนี้

1. เป็นแหล่งให้บริการการศึกษาออกโรงเรียนแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย และ
 ทุกระดับการศึกษา
2. เป็นแหล่งสนับสนุนการเผยแพร่ความรู้ การศึกษา และวัฒนธรรม โดยจัดให้
 ประชาชนสามารถใช้นั่งโต๊ะและวัสดุอื่น ๆ โดยไม่เสียค่าบริการใด ๆ
3. เป็นแหล่งกลางที่จะปลูกฝังให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
4. เป็นศูนย์รวบรวมข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหว
 ไหวของโลก ที่ให้พื้นฐานทางความคิดของประชาชนโดยส่วนรวม และเป็นพื้นฐานของความ
 เติบโตทางค่านิยมและสติปัญญา
5. เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางค่านิยมวัฒนธรรมของท้องถิ่น
6. เป็นแหล่งกลางในการส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 และให้รู้จักพักผ่อนหย่อนใจด้วยการอ่านหนังสือ
7. เป็นแหล่งส่งเสริมกิจกรรมทางการศึกษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชน หรือ
 องค์การในสังคม เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนทุกคนในสังคม
8. เป็นแหล่งปลูกฝังความรับผิดชอบทางการเมืองแก่ประชาชนทุกคน
9. เป็นแหล่งที่ประชาชนสามารถใช้นั่งโต๊ะและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์
 ได้อย่างเต็มที่ ตามความต้องการและสภาพแวดล้อมของประชาชน⁴

10. เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเผยแพร่ความคิด ทักษะคติ ประสบการณ์ และข่าวสาร
ในรูปของเอกสารและสิ่งพิมพ์⁵

เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม กระทรวงศึกษาธิการได้
กำหนดวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยไว้ดังนี้

1. ให้การศึกษาออกโรงเรียนแก่ชนทุกชั้น ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา
2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
3. ให้บริการทางข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหว

ของประเทศและของโลก

4. ส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนและประเทศ

5. ส่งเสริมและแนะนำให้ประชาชนเข้าใจและปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบ
ประชาธิปไตย

6. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างในทางที่เกิดประโยชน์และความรื่นรมย์⁶

หน้าที่ของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่เก็บรวบรวมวรรณคดีที่มีค่าของชุมชน บันทึกในด้านความคิด
ความรู้ และการกระทำของคนในอดีต ซึ่งนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในรูปของหนังสือ
สิ่งพิมพ์และโสตทัศนวัสดุ มีการจัดระเบียบวัสดุเพื่อให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่คิด
มูลค่า ห้องสมุดมีหน้าที่ให้ขอเท็จจริงและขอเสนอเทศทุกด้านแก่ผู้ใช้ทุกคน⁷ ฉะนั้นห้องสมุด

⁵Henning Gimbel, Work Simplification in Danish Public

Libraries (Chicago: American Library Association, 1969), p. 8.

⁶"มาตรฐานห้องสมุดประชาชน" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการลงวันที่ 9 ธันวาคม
2508. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 281.

⁷American Library Association. Minimum Standards for Public

จึงต้องจัดหาข่าวสารและขอเสนอเทศสำหรับให้บริการให้กว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ในทุกสาขาวิชาด้วยอัตราส่วนเท่า ๆ กัน เพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้บริการแต่ละคนในมากที่สุด นอกจากนี้ห้องสมุดยังมีหน้าที่กระตุ้นและสนับสนุนให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะอ่านหนังสือ ส่งเสริมให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ช่วยเป็นตัวกลางเชื่อมโยงสังคมกับชนกลุ่มน้อยที่ถูกแยกเพราะการศึกษา ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่กระจายความคิดและทัศนคติต่าง ๆ อย่างเป็นทางการเพื่อช่วยให้ประชาชนได้ตระหนักถึงหน้าที่ของตน มีความรับผิดชอบต่อนตนเอง ต่อชุมชน และต่อประเทศชาติ ฉะนั้นห้องสมุดประชาชนจึงมีหน้าที่เสมือนเป็นมหาวิทยาลัยของประชาชนในฐานะที่ให้โอกาสแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยและทุกระดับการศึกษาให้มีโอกาสได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองตลอดชีวิต⁸

บริการของห้องสมุดประชาชน

การที่ห้องสมุดประชาชนจะทำหน้าที่ต่าง ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กล่าวมาแล้วได้นั้น ห้องสมุดจำเป็นต้องมีบริการที่สนองความต้องการทางด้านต่าง ๆ ของประชาชนในชุมชนได้ครบถ้วน คุณค่าของห้องสมุดประชาชนมิได้อยู่ที่ตึกอาคารที่ใหญ่โต หรืออยู่ที่ทรัพยากรในห้องสมุด และวิธีการที่ทันสมัย แต่อยู่ที่บริการที่ห้องสมุดให้แก่ชุมชน⁹

บริการของห้องสมุดประชาชนคือ การจัดหาขอเสนอเทศต่าง ๆ ให้สะดวกแก่การใช้ขอเสนอเทศต่าง ๆ เหล่านั้นไม่ได้หมายความว่าเฉพาะสิ่งที่อยู่ในรูปของหนังสืออย่างเดียวนั้น แต่ยังรวมไปถึงสิ่งที่อยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และวัสดุทัศนวัสดุทุกประเภทด้วย¹⁰ ดังนั้น

⁸ Ingeborg Heintze, The Organization of the Small Public Library (Paris: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 1963), p. 10.

⁹ Norman Roberty, "Some Thought on Librarianship in England, Wales and Other Countries," The Library World, LXVIII (September, 1966), 163.

จะเห็นได้ว่า บริการของห้องสมุดประชาชนมิได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะการจัดหนังสือใหญ่ไซของ
 สมุดประชาชนไซไซเท่านั้น แต่รวมไปถึงวิธีการทุกอย่างที่จะใหญ่ไซของสมุดโคขลนเทศที่
 ต้องการโคขลนอย่างสะดวกและรวดเร็ว

เป็นการยากที่จะพูดว่าบริการโคขลนของห้องสมุดควรจะเริ่มก่อน เพราะการตัดสินใจ
 เกี่ยวกับเรื่องนี้จะขึ้นอยู่กับภาวการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น บรรณารักษ์จะต้องคัดแปลงแก้ไข
 บริการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น¹¹ ฉะนั้นก่อนที่บรรณารักษ์จะให้ให้บริการ
 แก่คนในชุมชนแต่ละแห่ง บรรณารักษ์ควรดำเนินงานต่าง ๆ ตามลำดับขั้นต่อไปนี้คือ ในขั้น
 แรกบรรณารักษ์ต้องทำความเข้าใจคนในชุมชนนั้นอยู่เสมอ ๆ บรรณารักษ์ต้องสนใจและมีความ
 ปรารถนาเกี่ยวกับลักษณะต่าง ๆ ของคนในท้องถิ่นนั้น บรรณารักษ์ต้องเป็นคนหูตากว้างขวาง
 โดยอ่านหนังสือพิมพ์ในท้องถิ่น พบปะติดต่อกับผู้ปกครองท้องถิ่นและผู้นำชุมชนต่าง ๆ แทนการ
 นั่งศึกษาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จากสถิติแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น บรรณารักษ์อาจศึกษาชุมชนนั้น
 ได้จากเอกสารเกี่ยวกับประวัติของชุมชนนั้น เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของชุมชนนั้น
 เกี่ยวกับโรงเรียน กิจกรรมทางวัฒนธรรม ธุรกิจ อุตสาหกรรม ทัศนคติของคนในเมือง ชนบท
 และหมู่บ้าน บรรณารักษ์ควรสนใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางคานต่าง ๆ ของสังคม เช่น
 ความเปลี่ยนแปลงของลักษณะของประชากรในท้องถิ่นของตน เช่น ถ้ามีนักเรียน นักศึกษา
 เพิ่มขึ้น ก็จะมีแนวโน้มว่าจะมีการไซของสมุดมากขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะจากสถิติของห้องสมุด
 ประชาชนโดยทั่วไปบ่งไว้ว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูงมาไซของสมุดประชาชนมากกว่าผู้ที่มีการศึกษา
 น้อย เมื่อบรรณารักษ์โคขลนทราบถึงลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ๆ แล้ว บรรณารักษ์และคณะ
 กรรมการห้องสมุดควรร่วมกันกำหนดนโยบายคานบริการต่าง ๆ เช่น ใครมีสิทธิ์มาไซของ
 สมุด ห้องสมุดจะจัดบริการอย่างไร มีหนังสือคานโคขลนบาง พรอมทั้งรายละเอียดต่าง ๆ ที่
 จำเป็น หลังจากวางนโยบายแล้วก็จำเป็นต้องมีการวางโครงการสำหรับงานต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
 มาตรฐานและนโยบายที่วางไว้ ควรจะมีการอภิปรายกันไว้ จะมีการดำเนินงานอย่างไร

002814

¹¹ ลอดอน เนล อาร์ แมคคอนวิน, การขยายกิจการห้องสมุดประชาชน แปลโดย

แยกโครงการต่าง ๆ ไปตามลักษณะงาน เช่น ถ้าหากจัดทำโครงการสำหรับหนังสือและวัสดุ ก็ต้องมีการวางแผนว่า จะซื้อหนังสือจำนวนเท่าใด มีหนังสือวิชาต่าง ๆ วิชาละกี่เล่ม จะมีหนังสือในวิชาใดมากที่สุด จะมีหลักการเลือกซื้อหนังสืออย่างไร แผนการที่วางไว้แล้วควรเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ศึกษาและให้คณะกรรมการไต่ถามไปศึกษาควย หลังจากนั้นควรส่งให้หน่วยราชการท้องถิ่นและประกาศให้ประชาชนทราบโดยทั่วกัน เพื่อประชาชนจะได้ทราบว่า หอสมุดจะทำอะไรที่ตรงกับความต้องการของตนบ้าง¹²

บรรณารักษ์พึงระลึกไว้เสมอว่า บริการที่หอสมุดจัดนั้นจะต้องสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชนได้ และบรรณารักษ์เป็นผู้ที่มีหน้าที่ที่จะจัดให้ประชาชนได้เข้าถึงบริการของหอสมุดได้อย่างเต็มที่ โดยการปรับปรุงบริการและวิธีการปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และกลุ่มชนที่เกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้อง ผู้มาใช้บริการ และประชาชนทั่วไปควย¹³

ชนิดของบริการ

ไม่ว่าสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยอื่นจะเป็นอย่างไรก็ตาม บริการพื้นฐานที่ทุกหอสมุดควรมีคือ บริการจ่ายรับหนังสือ บริการตอบคำถามและช่วยการค้นควย¹⁴ บริการการแนะนำการยืมหนังสือในหอสมุดและการแนะนำการอ่าน นอกจากนี้ บรรณารักษ์ควรช่วยผู้อ่านในการเลือกหนังสือที่จะอ่านควย แต่ควรเปิดโอกาสให้ผู้อ่านมีเสรีภาพในการเลือกควยตนเอง บรรณารักษ์ควรให้คำแนะนำเท่านั้น¹⁵

หอสมุดประชาชนจะให้บริการตอบคำถามแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยและทุกอาชีพ ปัญหาที่ผู้ถามมาจะกระจายไปในสาขาวิชาต่าง ๆ ตามความสนใจของผู้ถาม ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาที่ใคร่ประสมในชีวิตประจำวัน ปัญหาเกี่ยวกับอาชีพ ตลอดจนปัญหาในการทำรายงาน

¹²Wheeler and Goldkor, op. cit., p. 26.

¹³แมคคอลลิน, เรื่องเดิม, หน้า 10.

¹⁴United Nations Educational, Scientific and Cultural Organi-

การค้นคว้าของนักเรียนด้วย ¹⁶

นอกจากนี้ก็ยังมียุทธวิธีการพิเศษอื่น ๆ ซึ่งแล้วแต่ของสมุดแต่ละแห่งจะทำ โดยพิจารณาจากกำลังของบรรณารักษ์ งบประมาณ นโยบายของห้องสมุดและปัจจัยอื่น ๆ บริการเหล่านี้ได้แก่ การจัดทำรายชื่อหนังสือ การเล่าเรื่องหนังสือ การวิจารณ์หรืออภิปรายเกี่ยวกับเรื่องของหนังสือ การทำสาระสังเขปบทความจากหนังสือและวารสาร การจัดนิทรรศการ การจัดหนังสือในการประชุมของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และการจัดบริการพิเศษสำหรับเด็ก เช่น การแสดงหุ่น การเล่านิทาน การทนายปัญหา การจัดงานรื่นเริงโดยใช้บัตรห้องสมุดเป็นใบผ่านประตู การจัดบริการสำหรับเด็กนี้อาจจะจัดเป็นมุมสำหรับเด็ก หรืออาจจัดบริการแยกไปเป็นห้องสมุดสำหรับเด็กโดยเฉพาะก็ได้ ¹⁷

ห้องสมุดประชาชนจะไม่สามารถดำเนินงานใหม่บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าหากไม่ได้มีการร่วมมือหรือประสานงานกับสถาบันทางการศึกษา สถาบันทางสังคม และสถาบันทางวัฒนธรรมอื่น ๆ รวมทั้งโรงเรียน กลุ่มการศึกษาผู้ใหญ่ และชมรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น ในด้านการร่วมมือกับโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนสามารถจัดหาหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวิชาที่สอนในโรงเรียน และร่วมมือกับโรงเรียนจัดหาวัสดุการอ่านมากรอนิก เพื่อช่วยเสริมการศึกษาในขณะที่นักเรียนเรียนในโรงเรียน หรือในคอนทัญภาคฤดูร้อน หรือโรงเรียนใดไม่มีห้องสมุดก็อาจมาติดต่อกับห้องสมุดประชาชนไปบริการแก่โรงเรียนได้ ¹⁸

¹⁶สุนทรีย์ หังสสุต, "บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้าของห้องสมุด," บรรณารักษ์ 20 (พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 56.

¹⁷Elizabeth H. Gross, Public Library Service to Children (Dobbs Ferry: Oceana Publications, 1967), p.91-103.

¹⁸Carlos Victor Penncce, "Planning Library Services," Unesco

บริการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย

บริการที่ห้องสมุดประชาชนจัดขึ้นมีหลายอย่างดังที่กล่าวมาแล้ว แต่การให้บริการของห้องสมุดประชาชนในแต่ละประเทศนั้นย่อมแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิวัฒนาการของห้องสมุดและวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งห้องสมุด ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ของห้องสมุด เช่น บุคลากร งบประมาณ และหนังสือ เป็นต้น การศึกษาถึงวิวัฒนาการ วัตถุประสงค์ และปัจจัยต่าง ๆ ของห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่ง แต่ละประเทศ จะช่วยให้เข้าใจถึงสภาพของบริการของห้องสมุดประชาชนแห่งนั้นหรือประเทศนั้นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แต่เดิมมาในประเทศไทยไม่มีห้องสมุดที่เรียกว่า ห้องสมุดประชาชน มีแต่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งวงการห้องสมุดของประเทศไทยอนุโลมให้เป็นห้องสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย ตามขอเท็จจริงแล้ว วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมิได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นห้องสมุดประชาชน แต่จัดตั้งขึ้นเพื่อกิจกรรมทางพุทธศาสนา ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดพระเชตุพนฯ ชำรุดทรุดโทรมมาก พระองค์จึงโปรดให้ทำการปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ. 2375 และได้โปรดให้รวบรวมตำราวิชาซึ่งสมควรแก่การเล่าเรียนมาตรวจตราแก้ไข บางวิชาก็โปรดให้ใช้ของเดิม บางวิชาก็โปรดให้ประมუნักปราชญ์แต่งใหม่ แล้วให้จารึกบนแผ่นศิลาประทับไว้ในบริเวณวัดพร้อมกับรูปปั้นประกอบตำราเหล่านั้นด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของประชาชนโดยไม่เลือกชั้น บรรดาศักดิ์ วัตถุประสงค์ข้อนี้ตรงกับวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน ดังนั้นวงการห้องสมุดของประเทศไทยจึงยกย่องให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นห้องสมุดประชาชนแห่งแรกของประเทศไทย

ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรก

ห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยได้รับการจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ให้ทำหน้าที่เป็นห้องสมุดประชาชนโดยตรงนั้น เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2459 โดยกรมศึกษาธิการ

หรือกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน หอสมุดประชาชนระยะแรกที่จัดตั้งขึ้นนี้มีชื่อเรียกว่า หออ่านหนังสือสำหรับประชาชน จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นที่รวบรวมหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นความรู้ มีประโยชน์แก่ประชาชน และเปิดบริการให้ประชาชนทุกชั้นเข้าอ่านได้²⁰ โดยแผนกหอสมุด ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบ ในครั้งแรกได้จัดตั้งหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้นสามแห่ง คือ ที่โรงเรียนวัดสุทัศน์ และโรงเรียนวัดสามจีนใต้ จังหวัดพระนคร ที่โรงเรียนวัดประยุรวงศาวาส จังหวัดธนบุรี ในปีต่อมาได้เปิดหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นสองแห่ง คือ ที่โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชบุรี จังหวัดสงขลา และ ณ ที่ว่าการอำเภอชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ²¹ ต่อมา พ.ศ. 2461 ได้มีการจัดตั้งหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นอีกสี่แห่งในจังหวัดบุรีรัมย์ คือ ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการอำเภอพุทไธสง ณ ที่ว่าการอำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอตลุง²² รวมมีหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเมื่อ พ.ศ. 2461 ทั้งสิ้นเก้าแห่ง

หออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเหล่านี้ได้รับความนิยมจากประชาชนมาก ดังปรากฏในรายงานกระทรวงธรรมการฉบับที่ 12 ประจำปีพุทธศักราช 2462 ว่า มีประชาชนเข้าไปใช้หออ่านหนังสือสำหรับประชาชนมากขึ้นเป็นลำดับ และมีผู้บริจาคหนังสือให้อยู่เนื่อง ๆ แต่เนื่องจากมีอุปสรรคทางด้านการเงินและสถานที่ ทำให้ไม่สามารถจัดหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนให้เกิดขึ้นได้ มีผู้เสนอแนะให้รัฐบาลให้เงินอุดหนุนแก่หออ่านหนังสือ

²⁰ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 9 (พระนคร, 2459) (อัครสำเนา), หน้า 19.

²¹ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 10 (พระนคร, 2460) (อัครสำเนา), หน้า 23.

²² กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (พระนคร, 2461)

สำหรับประชาชน²³ แสดงว่าตั้งแต่เริ่มจัดตั้งมาห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลแต่อย่างใด ได้อาศัยเพียงผู้มีจิตศรัทธาบริจาคหนังสือให้ และใ้หนังสือที่พิมพ์ขึ้นใหม่จากหอพระสมุดสำหรับพระนครเท่านั้น²⁴ แต่ขอเสนอแนะนี้ก็ไม่ประสบผลแต่อย่างใด

ใน พ.ศ. 2468 กรมตำรวจ กระทรวงธรรมการได้รับหน้าที่ให้ดูแลห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนซึ่งขณะนั้นมีอยู่เพียงเจ็ดแห่ง คือที่จังหวัดพระนครมีสามแห่ง ไ้แก่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดประยูรวงศาวาส ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสุทัศน์ และห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสามจีน และตามจังหวัดต่าง ๆ มีสี่แห่งคือ ที่จังหวัดสงขลา จังหวัดจันทบุรี จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดบุรีรัมย์²⁵ ในที่สุด กรมตำรวจได้จัดตั้งแผนกหอสมุดขึ้นให้มีหน้าที่จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนในที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อใ้ประชาชนทุกคนมีโอกาสหาความรู้ด้วยตนเอง โดยการอ่านหนังสือ²⁶ แต่อย่างไรก็ตาม ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนที่มีอยู่ทั่วประเทศก็ยังคงมีเพียงเจ็ดแห่งเท่าเดิม ซึ่งนับว่าน้อยมาก ไม่เพียงพอที่จะให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง อุปสรรคที่สำคัญที่ทำให้ไม่สามารถจัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นได้ก็คือ ไม่มีทุนพอที่จะจัดหาสถานที่และจัดซื้อหนังสือ

²³ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 12 (พระนคร, 2462) (อัครสำเนา), หน้า ๓.

²⁴ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (พระนคร, 2461) (อัครสำเนา), หน้า 42-44.

²⁵ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 18 (พระนคร, 2468) (อัครสำเนา), หน้า 40.

²⁶ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 19 (พระนคร, 2469)

พ.ศ. 2470 แผนกห้องสมุดของกรมตำรวจได้จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
 อีกสองแห่ง คือ ที่จังหวัดร้อยเอ็ด และที่จังหวัดเชียงใหม่²⁷ พ.ศ. 2471 มีห้องอ่านหนังสือ
 สำหรับประชาชนตามมณฑลต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นสิบสามแห่ง ดังปรากฏตามตารางในรายงาน
 กระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช 2471 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁷ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 20 (พระนคร, 2470)

ตารางที่ 1 สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ ทั้งสิ้น	มีผู้เข้าไปอ่าน ถึงวันละ	หมายเหตุ
กรุงเทพฯ	1	ร.ร.วัดสุทัศน์	ต. ตีทอง	พระนคร	พระนคร	1473	46	
	2	ร.ร.วัดสามจีน	สามแยก	สัมพันธวงศ์	พระนคร	1212	41	
	3	ร.ร.วัดประยูรวงศ์	วัดประยูรวงศ์	กิ่งยุพคาราม	ธนบุรี	1391	64	
					รวม	4076	50.33	
อยุธยา	-	-	-	-	-	-	-	
นครสวรรค์	-	-	-	-	-	-	-	
พิษณุโลก	-	-	-	-	-	-	-	
พายัพ	-	-	-	-	-	-	-	
นครราชสีมา	-	-	-	-	-	-	-	
ราชบุรี	1	ห้องแก้วอย่างสีนาคา	หน้าเมือง	เมือง	ราชบุรี	285	82	
สงขลา	1	ร.ร.ประจำมณฑล	บ่อทราย	เมือง	สงขลา	1954	45	
	2	บ้านระโนด	ระโนด	ระโนด	สงขลา	101		
ปัตตานี	1	สโมสรเสือป่า	สะพานรั้ง	สะพานรั้ง	ปัตตานี	386	5	

ตารางที่ 1 สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471 (ต่อ)

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ ทั้งสิ้น	มีผู้เข้าไปอ่าน ถึงวันละ	หมายเหตุ
ภูเก็ต	-	-	-	-	-	-	-	ห้องสมุดของ
จันทบุรี	1	ตลาดเหนือ	ตลาดจันทบุรี	เมือง	จันทบุรี	749	25	โรงเรียน
ปราจีนบุรี	-	-	-	-	-	-	-	ประจำมณฑล
นครราชสีมา	1	ศาลากลางจังหวัดชัยภูมิ	ในเมือง	เมือง	ชัยภูมิ	673	8	ราชบุรีรวม
	2	ร.ร.ประจำจังหวัดชัยภูมิ	ในเมือง	เมือง	ร้อยเอ็ด	790	28	อยู่ควย
	3	ที่ว่าการอำเภอเมืองบุรีรัมย์	ในเมือง	บุรีรัมย์	บุรีรัมย์	115	1	
	4	ที่ว่าการอำเภอนางรอง	นางรอง	นางรอง	บุรีรัมย์	10	1	
	5	ที่ว่าการอำเภอดุสิต	ประโคนชัย	ดุสิต	บุรีรัมย์	129	1	
อุดรธานี	-	-	-	-	-	-	-	
					รวม	5283	21.78	
รวม	13	-	-	-	-	9359	36.06	

ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน หรือห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ
ระยะแรก โคโลนีสกุลลงเมื่อ พ.ศ. 2471 เพราะหลังจากนี้ไม่ปรากฏรายงานที่เกี่ยวกับ
ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนอีกเลย

แม้ว่าห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนจะได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นห้องสมุด
ประชาชนก็ตาม แต่เนื่องจากวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการจัดตั้งมีเพียง เพื่อเปิดโอกาสให้
ประชาชนทุกคนได้มีโอกาสหาความรู้ด้วยตนเองจากการอ่านหนังสือ ดังนั้นบริการของห้อง
สมุดประชาชนระยะแรกนี้ก็มีเพียง เปิดให้ประชาชนเข้าอ่านหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่
ห้องสมุดเก็บรวบรวมไว้เท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีบริการหรือการจัดกิจกรรมอื่น ๆ แດอย่างใด

เป็นที่น่าเสียดายว่า ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่สามารถจะดำเนินงานต่อไป
ไปได้ ต้องสิ้นสุดลงภายในเวลาอันสั้น ทั้ง ๆ ที่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนบางแห่งมี
ประชาชนเข้าไปอ่านหนังสือวันละจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากสถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471 ในตารางข้างต้น โคโลนีสกุลลงห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
ทั้งสามแห่งในจังหวัดพระนคร คือ ห้องอ่านหนังสือโรงเรียนวัดสุทัศน์ ห้องอ่านหนังสือ
โรงเรียนวัดสามจีน ห้องอ่านหนังสือโรงเรียนวัดประยูรวงศ์ และห้องอ่านหนังสือที่จังหวัด
ราชบุรี ทั้งนี้เนื่องจากมีอุปสรรคหลายด้าน ทั้งด้านกำลังเงิน สถานที่และจำนวนหนังสือ
ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล แม้ว่าจะมีผู้เสนอแนะให้
รัฐบาลให้เงินอุดหนุนแก่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน แต่ขอเสนอแนะเหล่านั้นก็ไม่ได้
เกิดผลแต่อย่างใด อุปสรรคทางด้านการเงินนี้ทำให้ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่
สามารถจัดหาหนังสือให้เพียงพอหรือให้ตรงกับความต้องการของประชาชนมาให้บริการได้
หนังสือที่มีในห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน เป็นหนังสือที่ได้รับจากการบริจาคหรือจากหอพระ
สมุดสำหรับพระนครเท่านั้น จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
บางแห่งมีหนังสือเพียงร้อยกว่าเล่มเท่านั้น เช่น ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนบ้านระโนด
จังหวัดสงขลา ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการ
อำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอคลอง จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนั้นห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนเท่าที่มีอยู่หลายแห่งก็ไม่อยู่ในสภาพที่ดี ไม่ได้รับความนิยมนจากประชาชน

มีผู้เข้าอ่านเพียงวันละหนึ่งคนเท่านั้น เช่น ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการอำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอคลอง จันทบุรีรัมย์ อุปสรรคต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้ไม่สามารถจะปรับปรุงหรือขยายงานคานห้องอ่านหนังสือให้ดี และกว้างขวางขึ้นได้ และเป็นเหตุให้ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนต้องล้มเลิกไปในที่สุด ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 จนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรกสิ้นสุดลงประมาณ 20 ปี ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 จึงเกิดขึ้นโดยมีผลเนื่องมาจากกาการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย ซึ่งเริ่มจัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2483 โดยคณะรัฐมนตรีมีมติให้กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ โดยให้สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และให้กระทรวง ทบวง กรม อื่น ๆ เป็นผู้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ²⁸ ต่อมา พ.ศ. 2492 รัฐบาลมีนโยบายที่จะจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้เป็นที่ไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น และให้เหมาะสมกับสถานการณ์ จึงได้มีการขยายรูปงานใหม่ 4 ด้าน คือ การศึกษาขั้นมูลฐาน การอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ การมัธยมศึกษา และการศึกษาประชาชน ในงานคานการศึกษาประชาชนนี้เองที่รัฐบาลได้วางนโยบายให้จังหวัดต่าง ๆ เริ่มจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น²⁹ พ.ศ. 2494 กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้โอนมาสังกัดในกรมประชาศึกษา ต่อมา พ.ศ. 2495 กรมประชาศึกษาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมสามัญศึกษา และกองการศึกษาผู้ใหญ่ยังคงสังกัดใน

²⁸ "แจ่มมติคณะรัฐมนตรีในเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่" คำสั่งกระทรวงธรรมการที่ 20909/2483 ลงวันที่ 22 สิงหาคม 2483. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 1.

²⁹ "การศึกษาผู้ใหญ่ตามนโยบายของรัฐบาล" หนังสือกระทรวงศึกษาธิการที่ 24532/2492 ลงวันที่ 13 กันยายน 2492. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษา

กรมสามัญศึกษาตามเดิม³⁰ งานห้องสมุดประชาชนก็จัดเป็นหน้าที่ของแผนกการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา มาจนทุกวันนี้

การจัดห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ โดยขยายตัวขึ้นคือ มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในปี 2495 โดยมติของคณะรัฐมนตรีให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนตามอำเภอต่าง ๆ อำเภอละ 1 แห่ง และมอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยร่วมมือกันดำเนินการ กระทรวงศึกษาธิการเป็นฝ่ายดำเนินการ ส่วนกระทรวงมหาดไทยเป็นฝ่ายจัดหาสถานที่ การที่ให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้จากหนังสือในห้องสมุด เพื่อปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน และเพื่อเป็นที่เผยแพร่วัฒนธรรม และความบันเทิงสำหรับประชาชน³¹ เพื่อให้งานห้องสมุดประชาชนก้าวหน้ายิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการยังได้ปรับปรุงระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชนให้เหมาะสม และจำแนกห้องสมุดประชาชนออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง ขึ้นตรงต่อจังหวัด มีหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งจังหวัด และเป็นศูนย์กลางหมุนเวียนหนังสือและวัสดุภายในจังหวัด

2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ตั้งอยู่ ณ อำเภอ เป็นสาขาของห้องสมุดประชาชนจังหวัด มีหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งอำเภอ และอาจหมุนเวียนหนังสือและวัสดุถึงประชาชนในชนบทด้วย

3. ห้องสมุดเคลื่อนที่ ซึ่งอยู่กับห้องสมุดประชาชนจังหวัดหรือกระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่นำหนังสือและวัสดุจากห้องสมุดประชาชนจังหวัด หรือกระทรวงศึกษาธิการไปให้

³⁰ "พระราชกฤษฎีกาการจักรวางระเบียบราชการกรมสามัญศึกษาในกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2495," ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 69 ตอนที่ 54 (9 กันยายน, 2495), หน้า 1066-1068.

³¹ "ห้องสมุดประชาชน," คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 29629/2495 ลงวันที่

ห้องสมุดประชาชนอำเภอหรือจังหวัดแล้วแต่กรณี และถึงมือประชาชนในชนบท³²

กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามดำเนินการเพื่อส่งเสริมและปรับปรุงกิจการของห้องสมุดประชาชนทั้ง 3 ประเภทให้ดีขึ้น โดยใน พ.ศ. 2496 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ส่งแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมห้องสมุดซึ่งมีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธานกรรมการ เพื่อกำหนดให้คำแนะนำและส่งเสริมหรือพิจารณาวิธีการจัดห้องสมุดให้ดีขึ้น โดยวางแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ ไว้เป็นหลัก ต่อมากระทรวงศึกษาธิการก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการอีกคณะหนึ่งแทนคณะกรรมการคณะแรก ให้ชื่อว่า คณะกรรมการส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชน โดยมีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธาน และมีกรรมการอื่น ๆ ได้แก่ ผู้อำนวยการห้องสมุดสำนักข่าวสารอเมริกัน ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาผู้ใหญ่ขององค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา อาจารย์ผู้สอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ของมูลนิธิฟูไลเบิร์ท และเจ้าหน้าที่บางคนของกระทรวงศึกษาธิการ คณะกรรมการคณะนี้มีหน้าที่ดำเนินการส่งเสริมกิจการของห้องสมุดประชาชน³³

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังได้ดำเนินการเพื่อให้ประชาชนเกิดความสนใจในห้องสมุดประชาชนยิ่งขึ้น โดยจัดห้องสมุดเคลื่อนที่ทั้งทางบกและทางน้ำสำหรับบริการแก่ประชาชนในภาคกลาง จัดบริการโสศกทัศนศึกษาแก่ประชาชนผู้มาใช้ห้องสมุดในจังหวัดต่าง ๆ โดยปฏิบัติงานประสานกับหน่วยโสศกทัศนศึกษาของจังหวัด

อย่างไรก็ตาม กิจการห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการก็ยังไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร เนื่องจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาได้รับงบประมาณจำกัด

³² "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495," ที่ 38319/2495 ลงวันที่ 29 ตุลาคม 2495. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่ (พระนคร: 2513), หน้า 258.

³³ สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์, วิวัฒนาการและบรรณารักษศาสตร์ในประเทศไทย (มูลนิธิบรรณารักษศาสตร์ โดย 4. พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์, 2510).

ไม่สามารถจะปรับปรุงห้องสมุดประชาชนทุกแห่งให้ก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กันได้ ดังนั้น ใน พ.ศ. 2506 กองการศึกษาผู้ใหญ่โตแกปัญหาข้อนี้โดยมีมติให้ปรับปรุงห้องสมุดประชาชน จังหวัดให้เป็นอย่างแกห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ³⁴ โดยวางโครงการไว้และเริ่มปฏิบัติจริง ๆ เมื่อ พ.ศ. 2513 โดยสร้างห้องสมุดเพื่อเป็นตัวอย่างแห่งแรกคือ ห้องสมุดประชาชน จังหวัดเชียงใหม่³⁵ นอกจากนี้ยังได้ทำขอเสนอแนะ เรื่องการปรับปรุงห้องสมุดประชาชน จังหวัดส่งไปยังห้องสมุดประชาชนจังหวัดทุกแห่ง เพื่อถือเป็นแนวปฏิบัติโดยกล่าวถึงเรื่องที่ต้องปรับปรุง 4 อย่าง คือ

1. เรื่องการขอความร่วมมือของท้องถิ่นในการจัดห้องสมุด ทั้งในด้านความคิดเห็น และการเงิน โดยให้หรือพินคณะกรรมการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธานโดยตำแหน่ง ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานได้ผลดี

2. เรื่องคุณสมบัติของบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่โดยกำหนดไว้ว่า บรรณารักษ์ควรมี วุฒิอนุปริญญาบรรณารักษศาสตร์ หรือวุฒิ ป.กศ. หรือวุฒิ ม.6 เป็นอย่างต่ำ ซึ่งจะต้องเป็น ผู้ที่มีความรู้ในด้านการจัดห้องสมุดด้วย โดยให้ได้รับเงินเดือนตามวุฒิ นอกจากนั้นห้องสมุด ควรมีเจ้าหน้าที่อย่างน้อย 3 คน คือ บรรณารักษ์ ผู้ช่วยบรรณารักษ์ และภารโรง โดย ตำแหน่งบรรณารักษ์และผู้ช่วยบรรณารักษ์ควร เป็นข้าราชการสามัญ

3. เรื่องการซื้อหนังสือ และการจัดห้องสมุด โดยกรมสามัญศึกษาจะเป็นผู้จัด รายชื่อหนังสือที่ห้องสมุดควรมีให้แกห้องสมุด และให้มีคณะกรรมการจัดซื้อหนังสือพิจารณาใน การจัดซื้อหนังสือ และควรจัดห้องสมุดให้เป็นที่สนใจของประชาชน

³⁴"การปรับปรุงห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัด" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 13206/2506 ลงวันที่ 8 สิงหาคม 2506. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 275 - 276.

³⁵"เรื่องงบประมาณก่อสร้างห้องสมุดประชาชนเชียงใหม่." ผ.ช.กญ. วันที่

4. เรื่องกิจกรรมของห้องสมุด โดยให้ห้องสมุดจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในความสนใจของประชาชน เช่น จัดให้มีการเล่านิทาน ปาฐกถา ฉายภาพยนตร์ ทัศนศึกษา คนตรี การสาธิตต่าง ๆ ในบางโอกาส³⁶

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะได้มีมติให้ปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัด เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ แล้วก็ตาม แต่การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังคงไม่ได้มาตรฐาน และไม่เจริญก้าวหน้าไปเท่าที่ควรอีก ทั้งนี้ เนื่องจากยังไม่เคยมีการจัดทำมาตรฐานสำหรับห้องสมุดประชาชนของไทย เพื่อใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ควบคู่กันเองจึงทำให้การปรับปรุงส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชนไม่ค่อยได้ผลสมบูรณ์ตามความมุ่งหมาย ดังนั้น ใน พ.ศ. 2508 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานห้องสมุด" มีปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ทำหน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุด คณะกรรมการคณะนี้ได้จัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขึ้น ซึ่งกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน ภารกิจและวัตถุประสงค์ บุคลากร การเงิน ตลอดจนบริการของห้องสมุดประชาชน³⁷

การจัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนนี้ นับว่ามีผลต่อการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนมาก เพราะช่วยให้ห้องสมุดประชาชนได้มีหลักในการดำเนินงาน และมีแนวทางในการปรับปรุงห้องสมุดของตนด้วย

นอกจากนั้น ใน พ.ศ. 2509 กรมสามัญศึกษาได้ขอเปลี่ยนอัตราค่าจ้างประจำตำแหน่งบรรณารักษ์ให้เป็นอัตราเงินเดือนข้าราชการพลเรือนสามัญ โดยมีจุดประสงค์ให้

³⁶"การปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัด (กลุ่ม 2)" หนังสือกระทรวงศึกษาธิการที่ 13206/2506 ลงวันที่ 8 สิงหาคม 2506. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 277-278.

เข้ามาปฏิบัติงานในตำแหน่งนี้มีความมั่นคงในการทำงาน³⁸ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการ
ข้าราชการพลเรือนก็ได้อนุมัติให้มีตำแหน่งบรรณารักษ์จรรยาขึ้นในแผนกการศึกษาประชาชน
กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา มีผลทำให้บรรณารักษ์มีกำลังใจในการทำงานมากขึ้น³⁹

ในปีเดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านขึ้น โดย
ดำเนินการร่วมกับกรม กอง และจังหวัดที่อยู่ในโครงการการศึกษาชนบท มีบรรณารักษ์
ห้องสมุดประชาชนจังหวัดทำหน้าที่หมุนเวียนหนังสือไปให้ประชาชนตามหมู่บ้าน แต่งานนี้ก็ไม่
ได้ขยายออกไปมากนัก เพราะเป็นงานที่ต้องลงทุนมากและขาดเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่จะออก
ไปให้บริการ⁴⁰ ดังนั้นกระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านขึ้นแทน
ใน พ.ศ. 2515 โดยให้กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งที่อ่าน
หนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสอ่านหนังสือพิมพ์รายวันเป็นประจำ
เป็นการส่งเสริมการอ่าน ป้องกันการลืมนหนังสือของประชาชน นอกจากนี้เพื่อให้ประชาชน
ได้ร่วมมือกับรัฐบาลสร้างความเจริญในหมู่บ้านของตน กองการศึกษาผู้ใหญ่จึงได้จัดตั้งที่
อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านไว้ที่ใจกลางหมู่บ้านที่ซึ่งประชาชนในหมู่บ้านไปมาโคตะคอก
และคัดเลือกประชาชนในหมู่บ้านนั้นจำนวน 5-7 คนให้เป็นคณะกรรมการที่อ่านหนังสือพิมพ์

38 "การเปลี่ยนอัตราค่าจ้างประจำตำแหน่งบรรณารักษ์ที่ว่างลงเป็นอัตราเงินเดือน"
คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ 0904/10958 ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2509. ระเบียบและ
คำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 279.

39 "อนุมัติให้มีตำแหน่งบรรณารักษ์จรรยา" คำสั่งสำนักงาน ก.พ. ที่ สร. 0904/
70423 ลงวันที่ 17 พฤศจิกายน 2509. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่.
หน้า 291.

40 สัมภาษณ์ โกวิต วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน

ประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่รับผิดชอบและดำเนินงานที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน⁴¹ ในปัจจุบันกองการศึกษาผู้ใหญ่สามารถจัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านได้ถึง 2,123 แห่ง⁴² และมีโครงการจะขยายงานให้ทั่วประเทศ โครงการนี้มีประโยชน์มาก และการลงทุนของรัฐบาลน้อย คิดเฉลี่ยแล้วหมู่บ้านละ 3 บาท เท่านั้น⁴³

ในแผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 กระทรวงศึกษาธิการได้รวมเรื่องห้องสมุดประชาชนไว้ด้วย โดยวางโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชน 5 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2515-2519 โดยใช้งบดำเนินการรวม 5 ปีเป็นเงิน 27,252,100 บาท และให้งบลงทุนรวม 5 ปีเป็นเงิน 17,800,000 บาท⁴⁴ แต่ตัวเลขแท้จริงที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้รับเฉพาะงบประมาณห้องสมุดประชาชนตั้งแต่ พ.ศ. 2516-2518 เป็นเงินเพียง 14,187,124 บาท สำหรับปี พ.ศ. 2518 นี้ได้รับงบประมาณทั้งสิ้น 4,931,764 บาท เท่านั้น⁴⁵ ส่วนห้องสมุดประชาชนที่จะปรับปรุงให้ได้มาตรฐานตามโครงการ 5 ปี มีจำนวน 50 แห่ง

สำหรับโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนนอกเหนือจากโครงการที่กระทรวงศึกษาธิการได้รวมเข้าไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 ดังกล่าวแล้ว ยังมีโครงการ

⁴¹ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน พ.ศ. 2515. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 295.

⁴² กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, การศึกษาผู้ใหญ่ (กรุงเทพฯ: 2518) หน้า 52.

⁴³ สัมภาษณ์ โกวิต วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน 2519.

⁴⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 2515-2519 (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.), หน้า 376.

⁴⁵ รายงานประจำปีของกรมสามัญศึกษา ปี 2518 หน้า 106

ปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอีกโครงการหนึ่ง คำเนินการโดยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ร่วมกับกรมสามัญศึกษา มีชื่อว่า โครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โครงการนี้ขยายมาจากโครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดโรงเรียน ซึ่งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยจัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2508 และได้รับผลดี เพราะช่วยให้โรงเรียนระดับมัธยมและประถมมีห้องสมุดที่จัดตั้งถูกต้องหลักวิชาเป็นตัวอย่างได้ ดังนั้นคณะกรรมการสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ประจำปี พ.ศ. 2515-2517 จึงมีมติให้ขยายโครงการเพื่อช่วยเหลือห้องสมุดประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

1. เพื่อให้ห้องสมุดที่ปรับปรุงตามโครงการนี้เป็นห้องสมุดประชาชนตัวอย่าง
2. เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดและการดำเนินงานห้องสมุด

ประชาชน

3. เพื่อให้เป็นแนวทางในการที่จะตั้งและปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้เข้าสู่มาตรฐานต่อไป

ห้องสมุดประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกมารับการปรับปรุงจะได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย และจะได้รับหนังสือและครุภัณฑ์ที่เหมาะสมจำนวนหนึ่งซึ่งมีมูลค่าไม่เกิน 10,000 บาท⁴⁶ และห้องสมุดประชาชนที่ได้รับการเลือกคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา

นอกจากนี้ ห้องสมุดประชาชนยังได้รับความสนับสนุนทางด้านอื่น ๆ จากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยอีก ที่สำคัญคือ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยได้จัดอบรมบรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียนปีละครั้ง โดยเปิดโอกาสให้บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนได้เข้าอบรมด้วย และยังช่วยจัดห้องสมุดประชาชนตามที่ทางจังหวัดขอมา เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ⁴⁷

⁴⁶ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย "โครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดประชาชน" (พิมพ์ดีด)

⁴⁷ สัมภาษณ์ นิลวรรณ อินทโคทะ เลขานุการฝ่ายบริหารสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย

เนื่องจากห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 นี้มีบทบาทและ
 ความสำคัญในฐานะ เป็นแหล่งให้บริการทางการศึกษาแก่ประชาชน มีการให้บริการและจัด
 กิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ตามความสนใจและความสามารถของตน
 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการให้การศึกษารูปแบบนอกโรงเรียนอย่างหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้เล็ง
 เห็นความสำคัญดังกล่าวของห้องสมุดประชาชนจึงประกาศยกฐานะห้องสมุดประชาชนเป็น
 สถานศึกษา เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2516⁴⁸ และเพื่อให้ห้องสมุดประชาชนสามารถ
 ให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวางตามหลักการ จึงได้วางระเบียบการปรับปรุงห้อง
 สมุดทั้งคานอาคารสถานที่ การบริการ งบประมาณ บุคลากร ตลอดจนการดำเนินงานเสีย
 ใหม่⁴⁹ และได้แบ่งประเภทของห้องสมุดประชาชนออกตามขนาดของห้องสมุดเป็น 4 ประเภท
 คือ

1. ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ หรือศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตตั้งอยู่ในจังหวัด
 ทุกจังหวัด
2. ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง ตั้งอยู่ในอำเภอหรือในชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่
 10,000 คนขึ้นไป
3. ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในอำเภอหรือในชุมชนที่มีประชากรไม่ถึง
 10,000 คน
4. ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ให้มีหมู่บ้านละ
 1 แห่ง⁵⁰

ปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการรวมทั้งสิ้น 330 แห่ง เป็น
 ห้องสมุดประชาชนจังหวัด 69 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 261 แห่ง⁵¹

⁴⁸ "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ตั้งสถานศึกษา" คำสั่งกระทรวง
 ศึกษาธิการ ลงวันที่ 19 ธันวาคม 2516.

⁴⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "มาตรฐาน คุณภาพ และปริมาณงานใน
 หน้าที่ครูบรรณารักษ์สำหรับห้องสมุดประชาชน" (อัครสำเนา).

เนื่องจากการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้โดยให้อ่านและคนควาจากหนังสือ และตำราต่าง ๆ ในห้องสมุด ส่งเสริมการรู้หนังสือ และปลูกฝังนิสัยของประชาชนให้รักการอ่านหนังสือ คนควาและหาความรู้จากหนังสือ และเพื่ออบรมให้ความรู้แก่ประชาชนด้วยวิธีอื่นตามโอกาส เช่น ปาฐกถา โสภทศนศึกษา คนตรี การสนทนา สโมสร พิพิธภัณฑ และกีฬา เป็นต้น⁵² จึงนับได้ว่า การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ มีวัตถุประสงค์ทางด้านการให้การศึกษาแก่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับควนนอกเหนือจากวัตถุประสงค์เพื่อการอ่านเช่นห้องสมุดประชาชนระยะแรกหรือห้องอ่านหนังสือ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ให้บริการที่กว้างขวางกว่าห้องสมุดประชาชนระยะแรกหรือห้องอ่านหนังสือมาก บริการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 จัดขึ้นนั้นได้แก่ บริการให้ยืมหนังสือ แนะนำการไลหนังสือ และห้องสมุดบริการตอบคำถามและช่วยคนควา ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์และส่งเสริมการอ่าน เช่น จัดนิทรรศการ ปาฐกถา อภิปราย ฉายภาพยนตร์ ฟิล์มสตริป สไลด์ เล่านิทาน คนตรี เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีบริการและกิจกรรมที่ห้องสมุดจัดร่วมกับสถาบันหรือหน่วยงานอื่นได้แก่ ร่วมมือกับห้องสมุดอื่น ๆ ในการแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุด จัดหนังสือหมุนเวียนไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งที่ไปปฏิบัติมาแล้วในจังหวัด - ฉะเชิงเทรา และจังหวัดอุบลราชธานี⁵³ ซึ่งทำให้ประชาชนได้อ่านหนังสือมากขึ้น และได้อ่านหนังสือใหม่ ๆ อยู่เสมอ การร่วมมือกับหน่วยโสภทศนศึกษา กองการศึกษาผู้ใหญ่ จัดบริการโสภทศนศึกษาแก่ประชาชนผู้มาไลห้องสมุด ก็ทำให้ประชาชนเกิดความสนใจในหอ

⁵² "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495," ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 257-259.

⁵³ สนั่น ปัทมะทิน, "ปาฐกถาเรื่องการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย," สมุดที่ระลึกงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2495 (พระนคร:

สมุคมากขึ้น⁵⁴ นอกจากนี้ห้องสมุดประชาชนบางแห่งได้รับความช่วยเหลือโดยตรงจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งจัดให้มีโครงการศึกษาประชาชน และจัดเวียนค่าบริการเป็นห้องสมุดประชาชนเคลื่อนที่ในแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง โดยเฉพาะแม่น้ำแม่กลองเวียนค่าบริการได้ออกปฏิบัติการตามจุดต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ เช่น ห้องสมุดประชาชนอำเภอและโรงเรียน เป็นต้น โดยจัดบริการต่าง ๆ เช่น จัดฉายภาพยนตร์ และบริการหนังสือเพิ่มเติมให้ ซึ่งความร่วมมือเหล่านี้ช่วยให้งานของห้องสมุดประชาชนสมบูรณ์และสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น

บริการเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อห้องสมุดประชาชนมาก เพราะบริการคือหัวใจสำคัญของงานห้องสมุดประชาชน สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องวัดประสิทธิภาพของห้องสมุดประชาชนได้ว่า ห้องสมุดประชาชนแห่งใดเป็นห้องสมุดประชาชนที่ดีหรือไม่เพียงใด การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนจะนับได้ว่ามีประสิทธิภาพและประสมผลสำเร็จก็ต่อเมื่อห้องสมุดประชาชนแห่งนั้นสามารถให้บริการอย่างกว้างขวาง ที่ที่สุด และเหมาะสมที่สุดแก่ประชาชนทุกเพศทุกชั้น และทุกวัยในท้องถิ่นนั้น⁵⁵

จากวิวัฒนาการของห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ จะเห็นว่าห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรก และห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 แตกต่างกันมาก ห้องสมุดประชาชนระยะแรกคงทำหน้าที่เป็นเพียงห้องอ่านหนังสือเท่านั้น ยังไม่มีการให้บริการของห้องสมุดอย่างกว้างขวางแต่อย่างใด ถ้าพิจารณาถึงค่านับบริการที่มีให้แก่ประชาชนแล้วจะเห็นว่า ห้องสมุดประชาชนระยะแรกมีสภาพไม่ต่างไปจากที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านในปัจจุบันเท่าใดนัก สำหรับห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 นั้น มีลักษณะเป็นห้องสมุดประชาชนที่แท้จริงแล้ว เพราะมีการจัดดำเนินการและให้บริการที่กว้างขวางกว่าห้องสมุดประชาชนระยะแรกมาก ถ้าศึกษาจาก

⁵⁴ "การประสานงานระหว่างห้องสมุดประชาชนและหน่วยโสศกทัศน์ศึกษา" ที่ 1493/2502 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2502. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่,

วิวัฒนาการของห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 จะเห็นได้ว่า ภายในเวลาประมาณ 30 ปีหลังจากที่เริ่มจัดตั้งห้องสมุดประชาชนมาจนถึงปัจจุบัน หน่วยงานหลายฝ่าย เช่น กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามที่จะปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ดีขึ้นเพื่อให้ห้องสมุดประชาชนสามารถให้บริการที่ดีแก่ประชาชนได้ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่ทำให้ห้องสมุดไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เช่น ในสมัยแรกที่มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น มีห้องสมุดบางแห่งที่จัดเก็บรักษาหนังสือไว้ในตู้ล็อกกุญแจ โดยไม่ยอมให้ประชาชนเลือกหยิบอ่านเองตามต้องการ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ทำให้ประชาชนไม่ได้รับความสะดวกในการใช้ห้องสมุด และทำให้บริการของห้องสมุดประชาชนไม่เป็นสาธารณูปการแก่ประชาชนตามแบบสากลนิยมของห้องสมุดประชาชนอย่างแท้จริง กระทรวงศึกษาธิการก็ได้แก้ไขข้อบกพร่องนี้ โดยมีหนังสือแจ้งไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดให้ส่งห้องสมุดประชาชนทุกแห่งให้อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการเลือกหนังสือมาอ่านเองได้⁵⁶ ซึ่งทำให้ประชาชนสามารถใช้หนังสือและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ในห้องสมุดได้สะดวกยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการยังได้ปรับปรุงระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2492 ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2495 เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 และใน พ.ศ. 2508 ก็ได้จัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขึ้น เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติ และเป็นแนวในการปรับปรุงห้องสมุดของตน

นอกจากจะปรับปรุงด้านระเบียบและมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังทำการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัดให้เป็นตัวอย่างแก่ห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ และจัดทำโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอีกหลายโครงการ ตลอดจนปรับปรุงตำแหน่งบรรณารักษ์ให้เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญเพื่อให้บรรณารักษ์มีกำลังใจในการปฏิบัติ

⁵⁶ "การอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้อ่านหนังสือในห้องสมุดประชาชนได้ง่าย"
คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ 41301/2495 วันที่ 19 พฤศจิกายน 2495. ระเบียบและ

งานยิ่งขึ้น และใน พ.ศ. 2516 ก็ได้ประกาศยกฐานะห้องสมุดประชาชนขึ้นเป็นสถานศึกษา
 อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุงของสมุด
 ประชาชนดังกล่าวแล้ว แต่ในปัจจุบันของสมุดประชาชนในประเทศไทยก็ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่
 ควร จะเห็นได้จาก โครงการที่จะให้มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นทุกอำเภอ ๆ ละ 1
 แห่ง ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 จนกระทั่งปัจจุบัน โครงการนี้ก็ยังไม่บรรลุผล
 เพราะยังขาดของสมุดประชาชนระดับอำเภออีกประมาณ 300 อำเภอ⁵⁷ นอกจากนี้ของ
 สมุดประชาชนที่มีอยู่แล้วยังไม่สามารถจัดหาบุคลากร หนังสือ อาคารสถานที่ และวัสดุ
 ครุภัณฑ์ให้ได้อย่างที่กำหนดไว้ในมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งทำให้ไม่สามารถให้
 บริการที่ดีแก่ประชาชนได้

การที่การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร
 ทั้ง ๆ ที่มีการจัดทำมาตรฐาน ตลอดจนมีการดำเนินการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนดังกล่าว
 มาแล้วนั้น เนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคหลายด้าน ที่สำคัญคือ

1. ปัญหาทางด้านการเงิน

งานห้องสมุดประชาชนได้รับงบประมาณจำกัดมาก ไม่เพียงพอสำหรับการ
 ปรับปรุงและการดำเนินงานของสมุด งบประมาณที่ได้จากกองทุนการศึกษาผู้ใหญ่ในแต่ละปี
 สำหรับหมวดค่าวัสดุ ของสมุดประชาชนจังหวัดขนาดใหญ่ เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัด
 ชลบุรี เชียงใหม่ เป็นต้น ได้รับเพียง 16,000 บาท ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง เช่น
 ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกระบี่ ได้รับประมาณ 10,000 บาท และห้องสมุดประชาชน
 ขนาดเล็ก เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ ได้รับเพียง 5,000 บาท เท่านั้น
 นอกจากนี้ ส่วนหนึ่งของงบประมาณของสมุดประชาชนควรจะได้รับต้องสิ้นเปลืองและสูญ
 เปล่าไปในด้านฝึกอบรมบรรณารักษ์ขยายโอนและลาออกบ่อย ๆ เพราะไม่สามารถจะเลื่อน
 ตำแหน่งบรรณารักษ์ให้สูงขึ้นเช่นข้าราชการอื่น ๆ ได้

2. ปัญหาเกี่ยวกับอาคารสถานที่

จากสถิติ พ.ศ. 2517 ห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศที่มีอาคารที่เป็นเอกเทศ
 เพียง 168 แห่งเท่านั้น ห้องสมุดประชาชนที่ตองอาศัยสถานที่อื่น มีถึง 150 แห่ง ห้องสมุด

⁵⁷ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "รายชื่อห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย"
 (พิมพ์คัด).

ประชาชนที่เข้าอาศัยอยู่มี 12 แห่ง⁵⁸ หอสมุดประชาชนที่มีอาคารหอสมุดที่เป็นเอกเทศ
ก็มักจะคับแคบ ขำรุคทรุคโทรม หรือมีโครงสร้างตามหลักวิชาการหอสมุด เนื้อที่ภายในไม่ได้
มาตรฐาน ทำให้ไม่สะดวกแก่ผู้มาใช้หอสมุด หอสมุดประชาชนส่วนมากไม่มีบริเวณและ
สถานที่สำหรับจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการศึกษาของประชาชน ปัจจุบันมีหอสมุด
ประชาชนจังหวัดที่มีอาคารมาตรฐานเพียง 19 แห่งเท่านั้น นอกจากนั้นก็มีที่กำลังก่อสร้าง
อยู่อีก 8 แห่งซึ่งจะแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2518-2519⁵⁹

3. ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากร

จากสถิติ พ.ศ. 2518 ปรากฏว่า จำนวนบรรณารักษ์หอสมุดประชาชนทั่ว
ประเทศรวมกันแล้วยังมีไม่เพียงพอกับจำนวนหอสมุด ปัจจุบันมีหอสมุดประชาชนรวม
330 แห่ง ในจำนวนนี้มีหอสมุดประชาชนที่มีจำนวนบรรณารักษ์สามัญรวมทั้งสิ้น 177 คน
บรรณารักษ์ลูกจ้างประจำ 67 คน และภารโรงรวมทั้งสิ้น 77 คน⁶⁰ นอกจากนั้นบรรณารักษ์
ก็ยังมีคุณภาพต่ำ เพราะกำหนดให้บรรณารักษ์มีตำแหน่งสูงสุดเพียงข้าราชการชั้นจัตวา
บรรณารักษ์ที่มีประสบการณ์เมื่อไม่สามารถเลื่อนขั้นให้สูงขึ้นได้จึงลาออก ดังนั้นจึงมีบุคคล
ใหม่ซึ่งไม่เหมาะสมกับงานหอสมุดประชาชนที่กองการคนที่มีคุณภาพสูง การที่บรรณารักษ์
ขอโอนหรือลาออกบ่อย และกาที่หอสมุดประชาชนบางแห่งก็ยังมีอัตราบรรณารักษ์ว่างอยู่
แต่ไม่สามารถหาบุคคลเข้าบรรจุได้ ทั้งนี้เพราะไม่มีความก้าวหน้าในการทำงาน เรื่องนี้
เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้งานหอสมุดประชาชนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

4. ปัญหาเกี่ยวกับหนังสือและสิ่งพิมพ์ในหอสมุดประชาชน

จากการสำรวจของสมบุรณ์ ภูห่อ่า ในเรื่องปัญหาของหอสมุดประชาชนใน

⁵⁸ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, สรุปผลการดำเนินงานหอสมุดปี
2516-2517.

⁵⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, หอสมุดมาตรฐาน (อัครสำเนา).

⁶⁰ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, อัตราค่าจ้างปี 2516-2518 คัดมา

ประเทศไทยได้สรุปไว้ว่า ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ โดยเฉลี่ยแล้วมีหนังสือ ภาษาไทยแห่งละ 1,232 เล่ม วารสารภาษาไทย แห่งละ 14 รายการ และประสบปัญหา เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ในห้องสมุดประชาชนมีไม่สมดุคลักษณ์ และไม่ทันสมัย⁶¹ ทั้งนี้เพราะ มีงบประมาณในการซื้อหนังสือ เข้าห้องสมุดในแต่ละปีจำกัด

กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่า ปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องมีการแก้ไข เพื่อให้กิจการของ ห้องสมุดประชาชนเจริญก้าวหน้าขึ้น จึงได้หาทางปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โดยได้ประกาศ ยกฐานะห้องสมุดประชาชนขึ้นเป็นสถานศึกษา เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2516⁶² เนื่องจาก ได้พิจารณาว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่จำกัด เพศ วัย ความรู้และอาชีพ ในรูปของการอ่าน การค้นคว้า การปราศรัย และการบรรยาย การให้บริการตอบคำถามและการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ต่าง ๆ โดยมีระเบียบและวิธีการ เฉพาะ จึงนับเป็นการให้การศึกษาประเภทการศึกษาออกโรงเรียนที่มีความสำคัญยิ่ง นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังได้มอบให้กองการศึกษาผู้ใหญ่ดำเนินเรื่องเสนอขอให้บรรณารักษ์ ห้องสมุดประชาชนมีตำแหน่งเป็นข้าราชการครู แต่การดำเนินเรื่องเสนอขอให้บรรณารักษ์ ห้องสมุดประชาชนมีตำแหน่งเป็นครูนั้น ครูสภายังไม่ได้รับรอง กวดยเหตุผลที่ว่าบรรณารักษ์ มิได้ทำการสอนในโรงเรียน เช่นครู⁶³

⁶¹ สมบูรณ์ ภูทกล้า, "ปัญหาห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514) (อัครสำเนา), หน้า 228-229.

⁶² "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องตั้งสถานศึกษา" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 19 ธันวาคม 2516.

⁶³ สัมภาษณ์ โกวิท วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน

สำหรับปัญหาอาคารห้องสมุด กระทรวงศึกษาธิการได้แก้ไขปัญหานี้โดยได้
 ดำเนินการสร้างอาคารห้องสมุดให้โดยมาตรฐานไปแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2519 อีกเป็นจำนวน
 8 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ 6 แห่ง คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดพังงา
 ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงราย ห้องสมุดประชาชนจังหวัดน่าน ห้องสมุดประชาชน
 จังหวัดขอนแก่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ด และห้องสมุดประชาชนจังหวัดมหา
 สारคาม และเป็นห้องสมุดขนาดกลาง 2 แห่ง คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกำแพงเพชร
 และห้องสมุดประชาชนจังหวัดชัยภูมิ

อนึ่ง ใน พ.ศ. 2518 กองการศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการ ได้วางโครงการ
 จัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน (Life Long Education Center) โดยรวมหน่วยงาน
 ต่าง ๆ ที่สังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ เช่น โรงเรียน
 ฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด และอำเภอ
 หน่วยโสภณศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน รวมเข้า
 ไว้วางกัน มีการดำเนินงานที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน ร่วมเป็นศูนย์กลางการส่งเสริมการ
 ศึกษา นอกโรงเรียนแก่ประชาชน เป็นศูนย์กลางสำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและทางการ
 ศึกษา ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงคือ จังหวัด มีคณะกรรมการอำนวยการซึ่งมีผู้ว่าราชการ
 จังหวัดเป็นประธานกรรมการ มีหน้าที่วางนโยบายดำเนินการเท่านั้น และมีคณะกรรมการ
 ดำเนินงานอีกชุดหนึ่งซึ่งมีศึกษาธิการจังหวัดเป็นประธานกรรมการ รับผิดชอบการดำเนิน
 งานของศูนย์ ส่วนงบประมาณลงทุนขั้นแรกนี้ รัฐบาลได้กู้เงินจากธนาคารโลกประมาณ
 500 ล้าน โดยทำสัญญาจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน 24 แห่ง ในระยะเวลา 5 ปี ศูนย์
 แต่ละแห่งจะไ้บุคคลากรและงบประมาณในการดำเนินงานครบทุกแห่ง ห้องสมุดจะไ้รับ
 ผลดีจากโครงการศูนย์การศึกษาประชาชนดังนี้

1. ในคานอาคารสถานที่ ศูนย์การศึกษาประชาชนจะขยายและปรับปรุงห้องสมุด
 ประชาชนจังหวัดที่มีเนื้อที่ไม่ว่ากว่า 5 ไร่ และมีอาคารมาตรฐานอยู่แล้ว จัดสร้างเป็นศูนย์
 การศึกษาประชาชนในเมือง สำหรับจังหวัดที่ยังไม่มีห้องสมุดประชาชนเป็นมาตรฐานก็จะ
 จัดสร้างสมเ้าใหม่ด้วย โดยให้มีบริเวณพื้นที่ 15-20 ไร่ และมีห้องสมุดประชาชนรวมอยู่ใน

ศูนย์ควย⁶⁴

2. ในด้านบุคลากร กองการศึกษาผู้ใหญ่ เชื่อว่าบุคลากรของห้องสมุดประชาชน จะได้รับการปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น โดยมีหัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชนเป็นผู้บังคับบัญชา ระดับสูง หัวหน้าฝ่ายบริการจะเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของหัวหน้าห้องสมุดประชาชนอีก ต่อหนึ่ง การที่มีหัวหน้าศูนย์เป็นนักวิชาการระดับสูง รวมทั้งบุคลากรจากฝ่ายอื่น ๆ เช่น หน่วยโสตทัศนศึกษา หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ รวมทั่วยนี้ จะทำให้งานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และสามารถจัดปัญหาขาดแคลนบุคลากรของห้องสมุดไปได้ทางหนึ่ง⁶⁵

3. ในค่างบประมาณ ห้องสมุดประชาชนจะได้รับงบประมาณความช้อยูกพันที่ รัฐบาลได้กู่มาจากธนาคารโลก ในระยะเวลา 5 ปี ที่จะพัฒนาศูนย์การศึกษาประชาชนให้ ค่าเป็นการอย่างมีประสิทธิภาพ งบประมาณนี้จะแบ่งเป็นงบประมาณสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ในศูนย์การศึกษาประชาชนและงบประมาณสำหรับจัดกิจกรรมในชนบทนอกศูนย์ควย⁶⁶

เห็นได้ว่า โครงการศูนย์การศึกษาประชาชนเป็นความหวังใหม่ของการปรับปรุง ห้องสมุดประชาชนเพื่อให้สามารถจัดบริการให้ประชาชนในแต่ละจังหวัดให้มีประสิทธิภาพ และมีคุณภาพยิ่งขึ้นกว่าเดิม และทำให้ห้องสมุดเป็นศูนย์กลางการศึกษาตลอดชีวิตของประชาชน อย่างแท้จริง

⁶⁴ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, โครงการศูนย์การศึกษาประชาชน.

หน้า 5.

⁶⁵ สัมภาษณ์ โกวิต วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน

สภาพและบริการของห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัด สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ
ในภาคเหนือของประเทศไทย

สถาบันทางการศึกษาของภาคเหนือ มีอยู่ทุกระดับ เช่น โรงเรียนที่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการระดับต่าง ๆ โรงเรียนของเทศบาลจังหวัด สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด โรงเรียนอาชีวศึกษา วิทยาลัยครู วิทยาลัยเทคนิค มหาวิทยาลัย โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ และสถาบันการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ ห้องสมุดประชาชน ซึ่ง ให้การศึกษา และให้ความรู้แก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย โดยไม่จำกัดพื้นความรู้ ศาสนา และอาชีพ

ปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนที่อยู่ในสังกัดองค์การบริหารศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการ ในภาคเหนือ รวมทั้งสิ้น 68 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัด 14 แห่ง และห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอ 54 แห่ง⁶⁷

ห้องสมุดประชาชนที่จัดตั้งขึ้นในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ย่อมจะต้องมีหน้าที่ให้บริการแก่ชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ การที่จะทราบว่าบริการของห้องสมุดประชาชนที่จัดขึ้นสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนหรือไม่นั้น จำเป็นที่จะต้องทราบลักษณะ สภาพโดยทั่วไปของห้องสมุดแห่งนั้น ๆ เสียก่อน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญในการให้บริการของห้องสมุด

ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการในภาคเหนือที่อยู่ในขอบเขตทั้งสิ้น 14 แห่ง ห้องสมุดประชาชนแห่งแรกที่ได้รับการจัดตั้งขึ้น คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดพิจิตร ซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2485 และต่อมาจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือก็มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นตามลำดับ ดังปรากฏในตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 พ.ศ. ที่จัดตั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคเหนือ

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	พ.ศ. ที่จัดตั้ง
1. พิจิตร	2485
2. ลำพูน	2490
3. เพชรบูรณ์	2492
4. เชียงใหม่	2493
5. ลำปาง	2493
6. พิษณุโลก	2493
7. แพร่	2493
8. สุโขทัย	2493
9. ตาก	2495
10. อุตรดิตถ์	2495
11. กำแพงเพชร	2497
12. แม่ฮ่องสอน	2497
13. เชียงราย	2497
14. น่าน	2497

ที่มา : กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา

ห้องสมุดประชาชนที่จัดตั้งขึ้น ได้ให้บริการแก่ประชาชนในเขตจังหวัด โดยเฉพาะใน เขตเทศบาลและเขตใกล้เคียง การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนนี้จะเป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับ อาคาร บุคลากร วัสดุครุภัณฑ์ งบประมาณ จำนวนและ ชนิดของหนังสือและสิ่งพิมพ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การจัดบริการและกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับประชาชนที่ห้องสมุดจัดขึ้น ได้ผลตรงตามเป้าหมายที่วางไว้

อาคารมีส่วนสำคัญต่อบริการห้องสมุด อาคารห้องสมุดที่ถูกต้องแบบแผน ต้องเป็นอาคาร เอกเทศ หมายถึง เป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นห้องสมุดโดยเฉพาะ มิได้อยู่ร่วมกับหน่วย งานอื่น อาคารห้องสมุดควรมีแสงสว่างที่พอเหมาะ อากาศถ่ายเทสะดวก ตั้งอยู่ในเขต ชุมชน มีการคมนาคมสะดวก และมีเนื้อที่กว้างขวางเพียงพอที่จะให้บริการแก่ประชาชนใน ห้องดิน และสามารถต่อเติมอาคารได้ในอนาคต⁶⁸ สำหรับลักษณะของอาคารห้องสมุดประชาชน จังหวัดในภาคเหนือ ปรากฏดังในตารางที่ 3

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3 ลักษณะอาคารห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ลักษณะ อาคาร ห้องสมุด ประชาชน จังหวัด	อาคาร	อาคาร	อาคาร	อาคาร	สภาพแวดล้อม เหมาะสม	แสงสว่าง เพียงพอ	อากาศถ่ายเท สะดวก
	เป็นเอกเทศ	ไม่เป็นเอกเทศ	ชำรุด	ไม่เหมาะสม			
1 กำแพงเพชร		x		x	x	x	
2 เชียงราย	x				x	x	
3 เชียงใหม่		x					
4 ตาก		x					x
5 น่าน	x				x		x
6 พิจิตร	x			x	x	x	
7 พิษณุโลก	x						
8 เพชรบูรณ์	x			x	x	x	
9 แพร่		x			x		
10 แม่ฮ่องสอน	x				x		
11 ลำปาง		x					
12 ลำพูน	x		x		x	x	
13 สุโขทัย		x	x	x	x	x	
14 อุตรดิตถ์		x		x	x	x	
รวมทั้งหมด	7	7	2	5	10	2	5

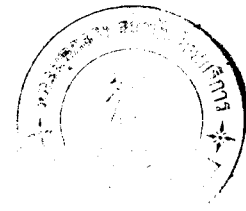
จากตารางที่ 3 จะเห็นว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคเหนือ จำนวน 7 แห่ง

ทำการหน่วยศึกษานิเทศก์ หรือศูนย์วัสดุของหน่วยศึกษานิเทศก์ อาคารห้องสมุดประชาชนทั้งที่เป็นอาคารเอกเทศและอาคารไม่เอกเทศ จำนวน 10 แห่ง ประสบบัญหาคำนอาคารคับแคบ
 ศิรินธรรองลงมามีปัญหาอาคารไม่เหมาะสม และแสงสว่างไม่เพียงพอ

ห้องสมุดประชาชนจังหวัดพิษณุโลก เป็นห้องสมุดเดียวที่ไม่ประสบบัญหาคำนอาคารเลย
 ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสุโขทัยและอุตรดิตถ์ ประสบบัญหาทางคำนอาคารมากที่สุด

ในการให้บริการด้านการอ่านแก่ประชาชน นอกจากจะต้องมีอาคารสถานที่ที่จัดไว้
 อย่างเหมาะสมแล้ว ยังต้องจัดหาวัสดุครุภัณฑ์ที่มีจำนวนพอเพียงแก่ผู้ใช้ห้องสมุดด้วย จาก
 การสำรวจพบว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคเหนือส่วนใหญ่ไม่มีรถเข็น ยกเว้นห้อง
 สมุดประชาชนจังหวัดเชียงราย และเชียงใหม่ สำหรับห้องสมุดประชาชนจังหวัดพิจิตรนั้น
 มีเพียง ตู้ โต๊ะและเก้าอี้ และโต๊ะทำงานของบรรณารักษ์ ซึ่งใช้เป็นโต๊ะจ่ายรับเท่านั้น
 ไม่มีครุภัณฑ์ที่จำเป็นอื่น ๆ เลย ดังแสดงรายละเอียดไว้ในตารางที่ 4

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4 จำนวนครุภัณฑ์ของห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ห้องสมุด ประชาชน จังหวัด	จำนวน ครุภัณฑ์	พัสดุ	ที่วาง หนังสือ พิมพ์	ชั้นวาง วาร- สาร	โต๊ะ เก้าอี้	โต๊ะ จ่าย รับ	ตู้บัตร ราย- การ	ตู้และ ชั้น หนังสือ	ที่จัด รถเข็น สาร	นิทรรศ- การ	พิมพ์ คัด
1	กำแพงเพชร	1	1	2	18	1	0	17	0	1	0
2	เชียงใหม่	2	1	0	28	1	0	15	1	1	0
3	ตาก	7	2	2	134	1	2	11	1	3	0
4	น่าน	0	1	3	42	1	1	12	0	2	0
5	พิจิตร	3	1	0	38	1	1	14	0	0	0
6	พิษณุโลก	0	0	0	28	1	0	9	0	0	0
7	เพชรบูรณ์	15	2	2	118	1	2	31	0	1	1
8	แพร่	0	1	1	39	1	1	16	0	4	0
9	แม่ฮ่องสอน	1	1	0	26	1	1	6	0	1	0
10	ลำปาง	4	1	2	32	1	1	11	0	1	1
11	ลำพูน	1	2	2	72	1	2	16	0	2	1
12	สุโขทัย	0	1	0	30	1	1	6	0	1	0
13	อุตรดิตถ์	0	2	2	31	1	1	16	0	0	0
14		0	1	2	10	1	0	7	0	0	0

เพื่อให้กิจการห้องสมุดดำเนินไปได้ด้วยดี จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดหาบุคลากรที่มีความเหมาะสม ในจำนวนที่พอเพียง เพื่อบริการงานห้องสมุด และจัดบริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุด สำหรับห้องสมุดประชาชนจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการในภาคเหนือ แต่ละแห่งมีบรรณารักษ์ 1 คน และภารโรง 1 คน ยกเว้นห้องสมุดประชาชนจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีบรรณารักษ์ 2 คน มีห้องสมุดประชาชน 3 แห่ง คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน มีผู้ช่วยบรรณารักษ์แห่งละ 1 คน ยกเว้นห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ มีผู้ช่วยบรรณารักษ์ 2 คน

บรรณารักษ์ของห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่ง ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการสามัญ ยกเว้นบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกำแพงเพชร เชียงใหม่ ตาก พิจิตร พิษณุโลก และลำพูน ยังมีฐานะเป็นลูกจ้างประจำ บรรณารักษ์แต่ละแห่งมีวิดิและประสบการณ์ในการทำงานด้านห้องสมุดแตก

ตารางที่ 5 ประสบการณ์และวุฒิของบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ห้องสมุด ประชาชน จังหวัด	ประสบการณ์ ปี	อบรมฝึกงาน		วุฒิ					
		ก้านบรรณารักษ์	ม.ศ.3	ม.ศ.5	ป.กศ.	ป.กศ.สูง	พ.กศ.	ป.ม.	ป.ป.พ.ม.
1 กำแพงเพชร	22	x	x						
2 เชียงราย	10	x	x						
3 เชียงใหม่	16	x						x	
4 ภูเก็ต	18	x	x						
5 น่าน	2	x	x						
6 พิจิตร	2	x		x		x			
7 พิษณุโลก	21	x	x						
8 เพชรบูรณ์	1		{x x		x			x	
9 แพร่	2	x		x					x
10 แม่ฮ่องสอน	4					x			
11 ลำปาง	20	x	x						
12 ลำพูน	15	x						x	
13 สุโขทัย	3	x	x						x
14 อุตรดิตถ์	2	x			x				

หมายเหตุ ม.ศ.3 = มัธยมศึกษาปีที่ 3

ม.ศ.5 = มัธยมศึกษาปีที่ 5

ป.กศ. = ประกาศนียบัตรการศึกษาศึกษา

ป.กศ.สูง = ประกาศนียบัตรการศึกษาศึกษาชั้นสูง

พ.กศ. = พิเศษการศึกษาศึกษา

ป.ม. = ประโยคครูมัธยม

ป.ป. = ประโยคครูประถม

จากตารางที่ 5 จะเห็นว่า บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่มีวุฒิเดิมอย่างต่ำคือ มัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือ ม.6 เดิม วุฒಿಯ่างสูงที่บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน 5 แห่ง ได้รับคือ วุฒิประโยคครูมัธยม (ป.ม.) วุฒิพิเศษมัธยม (พ.ม.) และวุฒิประกาศนียบัตรการศึกษาระดับสูง (ป.กศ.สูง) บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ เคยได้รับการฝึกอบรมทางคานบรรณารักษศาสตร์มาแล้ว มีเพียง 2 แห่ง ที่ไม่เคยได้รับการฝึกอบรมคานบรรณารักษ์ คือ บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนเพชรบูรณ์และแม่ฮ่องสอน แต่บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้เรียนวิชาบรรณารักษศาสตร์ในระดับ ป.กศ.สูงมาแล้ว

สำหรับประสบการณ์ในการทำงานห้องสมุด ผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานสูงสุดถึง 22 ปี คือบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกำแพงเพชร บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเพชรบูรณ์ มีประสบการณ์การทำงานต่ำสุด คือ 1 ปี ประสบการณ์การทำงานห้องสมุดของบรรณารักษ์โดยเฉลี่ย 9.9 ปี ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 8.1 ปี

นอกจากอาคาร วัสดุ ครุภัณฑ์ และบุคลากรแล้ว การเงินยังเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้การดำเนินงานทุกคานของห้องสมุดประชาชนบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ การเงินของห้องสมุดแต่ละแห่งมีจำนวนคางกัน ซึ่งนอกจากจะได้รับเงินงบประมาณประจำปีจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ไม่เท่ากันแล้ว ยังขึ้นกับความสามารถของบรรณารักษ์ที่จะหาผู้บริจาคเงินให้ห้องสมุดตามโอกาส รวมทั้งการหารายได้คาง ๆ เข้าห้องสมุดควย สำหรับห้องสมุดประชาชนในภาคเหนือ มีรายได้จากเงินงบประมาณ คางบารุงห้องสมุดจากสมาชิก และจากเงินคางปรับ และรายได้อื่น ๆ คางแสดงไว้ในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 รายได้ของห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	รายได้จากงบประมาณประจำปี				รายได้นอกจากงบประมาณ					รายได้ ของ ห้องสมุด
	ค่า ตอบแทน	ค่า วัสดุ	ค่า ใช้สอย	รวม	ค่าบำรุง สมาชิก	ค่า ปรับ	เงิน บริจาค	เงินบำรุง จากท้องถิ่น	รวม	
1 กำแพงเพชร	0	3,000	2,400	5,400	1,090	200	0	0	1,290	6,690
2 เชียงราย	600	3,000	0	3,600	6,000	100	50*	1,000	7,150	10,750
3 เชียงใหม่	4,220	16,000	2,400	22,620	30,640	4,335	0	0	34,975	37,595
4 ภูเก็ต	0	3,000	1,000	4,000	635	24	327	0	986	4,986
5 น่าน	0	3,000	0	3,000	5,790	140	0	0	5,930	8,930
6 พิจิตร	0	3,000	0	3,000	1,800	0	310*	0	2,110	5,110
7 พิษณุโลก	3,080	16,000	2,000	21,080	10,355	604	238*	0	33,347	54,427
8 เพชรบูรณ์	0	6,000	0	6,000	2,900	0	0	0	2,900	8,900
9 แพร่	0	3,000	0	3,000	1,300	0	0	0	1,300	4,300
10 แม่ฮ่องสอน	0	3,000	0	3,000	15,441	300	0	0	15,741	18,741
11 ลำปาง	3,640	16,000	2,400	22,040	11,450	608	0	0	12,058	34,098
12 ลำพูน	0	3,000	0	3,000	1,116	0	100	0	1,216	4,216
13 สุโขทัย	0	3,000	0	3,000	5,600	290	85	0	5,975	8,975
14 อุตรดิตถ์	0	3,000	0	3,000	223	0	0	0	223	3,223

หมายเหตุ * บริจาคเป็นหนังสือและตีราคาเป็นจำนวนเงิน

จากตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่า หอสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ มีรายได้มากที่สุด ปีละประมาณ 57,595 บาท หอสมุดประชาชนจังหวัดอุดรศักดิ์ มีรายได้น้อยที่สุด คือ ปีละประมาณ 3,223 บาท

รายได้ของหอสมุดแต่ละแห่ง เป็นสิ่งหนึ่งที่มีผลต่อการกำหนดปริมาณหนังสือ และสิ่งพิมพ์ในหอสมุดแต่ละแห่งด้วย จำนวนหนังสือและสิ่งพิมพ์ของหอสมุดประชาชนในภาคเหนือของประเทศไทย มีปริมาณต่างกัน แยกตามชนิดของสิ่งพิมพ์ ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 จำนวนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดประชาชนจังหวัด แยกตามชนิด

หอสมุดประชาชนจังหวัด	ชนิดสิ่งพิมพ์		วารสาร ภาษาไทย	วารสาร อังกฤษ	หนังสือพิมพ์ ภาษาไทย	หนังสือ พิมพ์ ท้องถิ่น	แผนที่ ลูกโลก	รูป ภาพ
	หนังสือ ภาษาไทย	หนังสือ อังกฤษ						
1 กำแพงเพชร	3,000	750	37	3	6	0	5	35
2 เชียงราย	3,000	300	30	7	5	1	2	5
3 เชียงใหม่	10,000	1,500	80	4	4	2	1	2
4 ตาก	1,500	100	25	9	1	0	2	13
5 น่าน	2,705	300	10	2	2	0	0	11
6 พิจิตร	549	50	11	2	2	1	0	0
7 พิษณุโลก	4,000	1,000	85	5	7	4	16,1	1
8 เพชรบูรณ์	2,122	190	8	2	2	0	7,1	27
9 แพร่	1,092	100	42	3	4	1	2	20
10 แม่ฮ่องสอน	3,000	100	22	3	7	0	0	4
11 ลำปาง	4,000	200	35	1	6	3	0	0
12 ลำพูน	1,500	0	21	1	5	2	0	0
13 สุโขทัย	2,010	320	33	4	6	1	2	1

จากการวางที่ 7 จะเห็นได้ว่า หอสมุดประชาชนที่มีหนังสือภาษาไทยมากที่สุด คือ หอสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ หอสมุดที่มีหนังสือภาษาไทยน้อยที่สุด ได้แก่ หอสมุดประชาชนจังหวัดอุตรดิตถ์ และหอสมุดประชาชนจังหวัดพิจิตร สำหรับหนังสือภาษาอังกฤษ หอสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่มีมากที่สุด จำนวน 1,500 เล่ม หอสมุดประชาชนจังหวัดพิจิตรมีน้อยที่สุด จำนวน 50 เล่ม หอสมุดประชาชนจังหวัดลำพูน ไม่มีหนังสือภาษาอังกฤษไว้บริการเลย

วารสารภาษาไทย หอสมุดประชาชนจังหวัดพิษณุโลก มีมากที่สุด จำนวน 85 ชื่อ หอสมุดประชาชนจังหวัดเพชรบูรณ์ มีน้อยที่สุด จำนวน 8 ชื่อ

วารสารภาษาอังกฤษ หอสมุดประชาชนจังหวัดตาก มีมากที่สุด จำนวน 9 ชื่อ หอสมุดประชาชนจังหวัดลำปางและลำพูน มีน้อยที่สุด แห่งละ 1 ชื่อ

หนังสือพิมพ์ภาษาไทย หอสมุดประชาชนจังหวัดพิษณุโลกและหอสมุดประชาชนจังหวัดแม่ฮ่องสอนบอกรับมากที่สุด จำนวน 7 ฉบับ สำหรับหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น มีหอสมุดประชาชนจังหวัดในการเหนือไม่บอกรับ 6 แห่งคือ หอสมุดประชาชนจังหวัดกำแพงเพชร ตาก น่าน แม่ฮ่องสอน และอุตรดิตถ์ และที่บอกรับหนังสือท้องถิ่นมากที่สุด คือ หอสมุดประชาชนจังหวัดพิษณุโลก บอกรับถึง 4 ฉบับ

สิ่งพิมพ์อื่น ๆ เช่น แผนที่ ลูกโลก และรูปภาพ หอสมุดส่วนมากจัดไว้ หอสมุดประชาชนจังหวัดเพชรบูรณ์จัดแผนที่ไว้มากที่สุด ถึง 7 แผนที่ ลูกโลก 1 ลูก และยังมีศิลาจารึกจำลองอีก 1 หลัก รูปภาพก็จัดไว้มากถึง 27 ภาพ หอสมุดที่ไม่ได้จัดแผนที่ไว้เลยได้แก่ หอสมุดประชาชนจังหวัด น่าน พิจิตร แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน และอุตรดิตถ์ รวม 6 แห่ง หอสมุดที่ไม่มีรูปภาพ มี 3 แห่ง คือ หอสมุดประชาชนจังหวัด พิจิตร ลำปาง และลำพูน

บรรณารักษ์เป็นผู้คัดเลือกหนังสือและสิ่งพิมพ์ ที่หอสมุดประชาชนจังหวัดจัดบริการแก่ผู้ใช้หอสมุด โดยวิธีการเลือก ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 8 วิธีการเลือกหนังสือของบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	วิธีเลือกหนังสือ	ดูรายชื่อหนังสือที่ร้านส่งมาให้	รายชื่อหนังสือที่คณะกรรมการเสนอ	ผู้อ่านเสนอรายชื่อหนังสือ	ไปที่ร้านขายหนังสือ	ดูรายชื่อจากหนังสือพิมพ์และวารสาร
1	กำแพงเพชร	x		x		
2	เชียงใหม่	x	x	x	x	
3	เชียงใหม่				x	
4	ตาก	x		x	x	
5	น่าน			x		
6	พิจิตร			x	x	
7	พิษณุโลก	x		x	x	
8	เพชรบูรณ์	x		x	x	
9	แพร่	x		x	x	x
10	แม่ฮ่องสอน				x	
11	ลำปาง	x	x	x	x	
12	ลำพูน	x	x	x	x	
13	สุโขทัย	x		x	x	x
14	อุตรดิตถ์	x		x	x	
รวมทั้งหมด		10	3	12	11	2

จากตารางที่ 8 บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนทุกแห่ง เป็นผู้จัดหา และจัดซื้อหนังสือ โดยหน่วยงานสืบหาใบสมัครจังหวัด ยกเว้นบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครราชสีมา

นี้เทศกเป็นฝ่ายจักซื้อเอง

บรรณาธิการห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ใช้วิธีการเลือกหนังสือหลาย ๆ อย่าง วิธีที่บรรณาธิการห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ใช้ คือ พิจารณาจากรายชื่อที่ประชาชนเสนอมา รองลงไป คือการเดินดูตามร้านขายหนังสือและดูรายชื่อหนังสือที่ทางร้านส่งมาให้ตามลำดับ วิธีที่มีห้องสมุดประชาชนน้อยที่สุดใช้เลือกหนังสือ คือ ดูจากวารสารและหนังสือพิมพ์

สำหรับการจัดแบ่งหมวดหมู่หนังสือนั้น ห้องสมุดประชาชนในภาคเหนือจำนวน 9 แห่ง จัดแบ่งหมวดหมู่ตามระบบทศนิยมคิ้วอี้ และจัดทำบัตรรายการเพื่ออำนวยความสะดวกในการค้นคว้า มีห้องสมุดประชาชน 2 แห่ง ที่แบ่งหมวดหมู่ตามระบบทศนิยมคิ้วอี้ แต่ยังไม่ได้จัดทำบัตรรายการ คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงรายและเพชรบูรณ์ ส่วนอีก 3 แห่ง คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดพิจิตร ลำพูน และอุตรดิตถ์ นั้น จัดแบ่งหมวดหมู่เอาเอง และไม่ได้จัดทำบัตรรายการ และสำหรับห้องสมุดประชาชน จำนวน 9 แห่งที่จัดทำบัตรรายการนั้น จัดทำบัตรรายการทั้งสามประเภท คือ บัตรผู้แต่ง บัตรชื่อเรื่อง และบัตรหัวเรื่อง และจากการสำรวจปรากฏว่า มีห้องสมุดประชาชน 4 แห่งที่จัดทำบัตรรายการทั้ง 3 ประเภทเสร็จแล้วครึ่งหนึ่งของจำนวนหนังสือที่มีอยู่ ส่วนอีก 4 แห่ง เพิ่งลงมือจัดทำบัตรรายการทั้งสามประเภท ซึ่งสรุปได้ว่า ห้องสมุดประชาชนในภาคเหนือทุกแห่ง มีบัตรรายการที่ไม่เสร็จสมบูรณ์หรือไม่ได้จัดทำบัตรรายการ ยกเว้นห้องสมุดประชาชนจังหวัดสุโขทัยเพียงแห่งเดียวที่จัดทำเสร็จเรียบร้อยแล้วทั้ง 3 ประเภท

ในก้านวารสารล่วงเวลาเพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ในการค้นคว้า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกในภาคเหนือจำนวน 7 แห่ง ได้จัดทำวารสารเย็บเล่มขึ้น โดยเฉพาะวารสารทางคานวิชาการเพื่อค้นคว้าอ้างอิง ได้แก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ ตาก น่าน พินุกโลก แพร์ แม่ฮ่องสอน และลำปาง ห้องสมุดแห่งอื่น ๆ นอกจากนั้นไม่ได้จัดทำวารสารเย็บเล่ม

การจัดบริการเพื่อให้ประชาชน ได้ค้นคว้าหาความรู้โดยเต็มที่ จะสัมฤทธิ์ผลเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นกับองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย เช่น เวลาทำการของห้องสมุดที่สอดคล้องกับเวลาว่าง

ตารางที่ ๑ เวลาทำการของห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	เวลาเปิดทำการ					เวลาปิดทำการ						
	8.30	9.00	10.00	13.00	13.30	16.00	16.30	17.00	17.30	18.00	20.00	21.00
กำแพงเพชร		x*	x				x*	x				
เชียงใหม่	x						x			x		x*
กาญจนบุรี	x						x					
ขอนแก่น		x							x			
พิจิตร	x						x	x*				
พิษณุโลก	x						x				x*	
เพชรบูรณ์	x						x					
แพร่	x				x*		x					
แม่ฮ่องสอน		x							x			
ลำปาง	x								x			
ลำพูน		x		x*		x						
สุโขทัย		x						x				
อุตรดิตถ์		x						x				

หมายเหตุ * เวลาทำการของห้องสมุดในวันเสาร์, วันอาทิตย์ หรือทั้งสองวัน

จากการางที่ 9 มีห้องสมุดประชาชน จำนวน 6 แห่ง ที่เปิดทำการระหว่างเวลา 8.30 ถึง 16.30 นาฬิกา ห้องสมุดประชาชน จำนวน 4 แห่ง เปิดทำการระหว่างเวลา 9.00 ถึง 17.00 นาฬิกา มีห้องสมุดประชาชน จำนวน 6 แห่ง ที่เปลี่ยนเวลาทำการเป็นพิเศษในวันเสาร์ และวันอาทิตย์ คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดพิษณุโลก และห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ เลื่อนเวลาทำการในวันอาทิตย์ออกไปจนถึงเวลา 20.00 นาฬิกา และ 21.00 นาฬิกา ตามลำดับ, ห้องสมุดประชาชนจังหวัดพิจิตร เลื่อนเวลาเปิดทำการออกไปจนถึง 17.00 นาฬิกา ทั้งวันเสาร์และวันอาทิตย์ ส่วนห้องสมุดประชาชนจังหวัดแพร่ เปิดทำการระหว่างเวลา 8.30 ถึง 13.30 นาฬิกา และห้องสมุดประชาชนจังหวัดกำแพงเพชร เปิดทำการเวลา 9.00 ถึง 16.00 นาฬิกา ทั้งวันเสาร์และวันอาทิตย์ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดลำพูนเปิดทำการระหว่างเวลา 9.00 ถึง 12.00 นาฬิกา เฉพาะวันอาทิตย์

จะเห็นได้ว่า ห้องสมุดประชาชนมีเวลาที่ทำการแตกต่างกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเปิดทำการในเวลาราชการ แต่ก็มี 7 แห่ง ที่เปิดทำการหลังเวลาราชการ คือจนถึงเวลา 17.00 นาฬิกา และ 18.00 นาฬิกา และมี 3 แห่ง ที่ขยายเวลาทำการออกในวันเสาร์และอาทิตย์ เพื่อบริการแก่ข้าราชการ นักเรียน และประชาชน โดยเต็มที่ มีห้องสมุดบางแห่งที่เปิดให้บริการทุกวัน จะปิดทำการเฉพาะวันหยุดราชการพิเศษ ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 10 วันปิดทำการของห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	วันปิดทำการ	วันหยุดราชการประจำปี	อาทิตย์	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	วันถัดจาก จากวันหยุด ราชการ
1	กำแพงเพชร	x		x	x			
2	เชียงใหม่	x		x	x			
3	เชียงใหม่	x						
4	ตาก	x		x	x			
5	น่าน	x		x	x			
6	พิจิตร	x	x					
7	พิษณุโลก	x				x	x	
8	เพชรบูรณ์	x						
9	แพร่	x		x				
10	แม่ฮ่องสอน			x	x			x
11	ลำปาง	x						
12	ลำพูน	x		x				
13	สุโขทัย	x						
14	อุตรดิตถ์	x		x	x			
รวม		13	1	8	6	1	1	1

จากตารางที่ 10 ห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคเหนือ โดยทั่วไปจะปิดทำการเฉพาะวันหยุดราชการประจำปี และวันหยุดประจำสัปดาห์ ตามแต่จะกำหนดตามความเหมาะสม ซึ่งส่วนมากจะเป็นวันจันทร์และวันอังคาร มีห้องสมุดที่ปิดทำการเฉพาะวันหยุดราชการประจำปีเพียงวันเดียวถึง 4 แห่ง คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ เพชรบูรณ์ ลำปาง และสุโขทัย สำหรับห้องสมุดประชาชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน จะปิดทำการหลังวันหยุดราชการประจำปี เพื่อเปิด

ห้องสมุดประชาชนในเขตภาคเหนือของประเทศไทย มีได้ให้บริการทางด้าน การอ่าน ภายในห้องสมุดแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ห้องสมุดยังให้บริการด้านอื่น ๆ อีกด้วย ดังปรากฏในตารางต่อไป

ตารางที่ 11 บริการต่าง ๆ ของห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	ให้บริการ	ให้ยืมหนังสือ	ทำรายชื่อบริการหนังสือใหม่	จัดชั้นแสดงหนังสือใหม่	ตอบคำถามช่วยการค้นคว้า	จัดทำคู่มือช่วยค้นคว้าจากหนังสือและเอกสาร	ร่วมมือกับการศึกษาผู้ใหญ่
1	กำแพงเพชร	x	x	x	x	x	
2	เชียงใหม่	x	x	x	x		
3	เชียงใหม่	x		x	x	x	x
4	ตาก	x	x	x	x	x	x
5	น่าน	x			x		
6	พิจิตร	x			x		
7	พิษณุโลก	x	x	x	x	x	x
8	เพชรบูรณ์	x	x	x	x		
9	แพร่	x	x		x	x	x
10	แม่ฮ่องสอน	x		x	x	x	x
11	ลำปาง	x		x	x	x	x
12	ลำพูน	x			x		
13	สุโขทัย	x	x	x	x	x	x
14	อุตรดิตถ์	x			x		

จากตารางที่ 11 จะเห็นได้ว่า บริการที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคเหนือ ส่วนใหญ่จัดให้แก่ประชาชน คือ บริการยืมหนังสือ และบริการตอบคำถามช่วยการค้นคว้า บริการที่ห้องสมุดในภาคนี้ จำนวนน้อยแห่งที่สุดจัดขึ้น คือ การทำรายชื่อนั่งสือใหม่ และการร่วมมือกับบริการการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งมีห้องสมุดประชาชน 7 แห่งจัดขึ้น

สำหรับบริการหนังสือจอง บริการห้องสมุดเคลื่อนที่ บริการยืมระหว่างห้องสมุด และจัดวิจารณ์หนังสือ ไม่มีห้องสมุดประชาชนจังหวัดใดจัดขึ้นเลย

นอกจากบริการแล้ว ห้องสมุดประชาชนยังได้จัดกิจกรรม เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ใช้ห้องสมุด และเพื่อให้ความรู้ ความบันเทิงแก่ประชาชนด้วย ห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่งมีกิจกรรมที่แตกต่างกัน ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 12 กิจกรรมของห้องสมุดประชาชนจังหวัด

กิจกรรม ประชาชน จังหวัด	ฉาย	จัด	จัดเล่า	จัดงาน	จัด	จัดตอบ	จัด	แนะนำ	สาธิตการ	จัดกลุ่ม
	ภาพยนตร์	นิทรรศการ	นิทาน	รื่นเริง	อภิปราย	ปัญหา	ประชุม	หนังสือ	ชมหนังสือ	สนใจ
กำแพงเพชร	x	x				x		x		
เชียงใหม่	x	x	x			x				
ปาก		x					x	x	x	
งาน								x	x	
กิจกรรม								x		
ในอุโลก		x					x			
พุทธบูรณ		x				x				
เพชร	x	x	x		x	x	x		x	
เมธองสอน	x	x								
กำแพง	x	x	x	x		x	x			x
กำแพง		x								
สุโขทัย		x	x							
บูรณคดี								x		
รวมทั้งภาค	6	11	4	1	1	5	5	6	4	1

จากตารางที่ 12 หอสมุดที่จัดกิจกรรมมากที่สุด ได้แก่หอสมุดประชาชน
จังหวัดแพร่ และหอสมุดประชาชนจังหวัดลำปาง หอสมุดที่จัดกิจกรรมน้อยอย่างที่สุด
ได้แก่หอสมุดประชาชนจังหวัดพิจิตรและอุตรดิตถ์ กิจกรรมที่หอสมุดประชาชนส่วนใหญ่จัดขึ้น
ก็คือ การจัดนิทรรศการ และกิจกรรมที่มีหอสมุดประชาชนจัดน้อยที่สุด คือ งานรื่นเริง
จัดอภิปรายและจัดกลุ่มสนทนา ส่วนการชักชวนแข่งขันกีฬา การแสดงหุ่น และการเล่าเรื่อง
หนังสือ ไม่มีหอสมุดแห่งใดจัดขึ้นเลย

การจัดบริการและกิจกรรมจะได้รับผลดี ย่อมต้องอาศัยการประชาสัมพันธ์ที่ควบคู่กัน
ไปด้วย ทั้งนี้ หอสมุดประชาชนจำเป็นต้องอาศัย ความร่วมมือของบุคคล และหน่วยงาน
ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ช่วยประชาสัมพันธ์ให้บุคคลทั่วไปทราบ เช่น สถานีวิทยุประจำท้องถิ่น
หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เป็นต้น หอสมุดประชาชนในภาคเหนือของประเทศไทย มีการ-
ประชาสัมพันธ์หอสมุด ปรากฏตามตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 13 การประชาสัมพันธ์ของห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	การประชาสัมพันธ์	ประกาศในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น	ออกรายการวิทยุ	ตีพิมพ์ในย่านชุมชน	ประกาศในห้องสมุด
1	กำแพงเพชร				x
2	เชียงใหม่		x		x
3	เชียงใหม่				x
4	ตาก				x
5	น่าน				x
6	พิจิตร				x
7	พิษณุโลก		x	x	x
8	เพชรบูรณ์				x
9	แพร่				x
10	แม่ฮ่องสอน				x
11	ลำปาง	x	x		x
12	ลำพูน				x
13	สุโขทัย				x
14	รวมทั้งภาค	1	3	1	13

จากตารางที่ 13 จะเห็นว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคเหนือ ทำการประชาสัมพันธ์ โดยวิธีติดแผ่นป้ายในห้องสมุดเป็นส่วนใหญ่ ห้องสมุดที่จัดประชาสัมพันธ์หลายวิธีที่สุด ได้แก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดพิษณุโลก และห้องสมุดประชาชนจังหวัดลำปาง ส่วนห้องสมุดประชาชนที่ไม่มีการประชาสัมพันธ์ของสมุดเลย ได้แก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดอุตรดิตถ์ การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในภาคเหนือ

ตารางที่ 14 ปัญหาของห้องสมุดประชาชนจังหวัด ตามความคิดเห็นของบรรณารักษ์

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	ปัญหา	การเงิน	บุคคลากร	อาคาร	หนังสือและสิ่งพิมพ์	ครุภัณฑ์	บริการ
1	กำแพงเพชร	x	x	x	x	x	x
2	เชียงใหม่	x		x		x	
3	เชียงใหม่	x	x	x	x		x
4	สุราษฎร์	x	x		x	x	x
5	น่าน	x	x	x	x	x	x
6	พิจิตร	x	x	x	x	x	x
7	พิษณุโลก	x	x	x	x	x	x
8	เพชรบูรณ์	x		x	x	x	x
9	แพร่	x	x	x	x	x	x
10	แม่ฮ่องสอน		x	x			
11	ลำปาง	x			x		
12	ลำพูน	x					
13	สุโขทัย	x		x	x		
14	อุตรดิตถ์	x	x	x	x	x	x
15	รวมทั้งภาค	13	9	11	11	9	9

จากตารางที่ 14 จะเห็นว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในภาคเหนือของประเทศไทยส่วนใหญ่ คือ เกือบทุกแห่ง ยกเว้น แม่ฮ่องสอน ประสบปัญหาทางด้านการเงิน รองลงมาได้แก่ปัญหาด้านอาคาร หนังสือและสิ่งพิมพ์ ห้องสมุดที่ประสบปัญหาด้านต่าง ๆ จำนวนมากที่สุด คือ ประสบปัญหาทุก ๆ อย่าง ได้แก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัด กำแพงเพชร น่าน พิจิตร พิษณุโลก แพร่ และ อุตรดิตถ์ ห้องสมุดที่ประสบปัญหาน้อยที่สุด คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดลำพูน

เมื่อเปรียบเทียบจำนวนประชากรในเขตเทศบาล กับมาตรฐานของห้องสมุด ประชาชนที่กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำขึ้นใน พ.ศ. 2508 แล้ว ปรากฏว่า ห้องสมุด ประชาชนจังหวัดในภาคเหนือส่วนใหญ่ จำนวน 7 แห่ง เป็นห้องสมุดขนาดใหญ่ อีก 6 แห่ง เป็นห้องสมุดขนาดกลาง มีห้องสมุดขนาดเล็กเพียงแห่งเดียว คือห้องสมุดประชาชนจังหวัด แม่ฮ่องสอน ไม่มีห้องสมุดแห่งใดเลยที่มีครุภัณฑ์และจำนวนบุคลากร ครอบคลุมตามมาตรฐาน มีห้องสมุด 6 แห่งที่จัดบริการครบตามมาตรฐาน คือ ให้อ่านหนังสือ แนะนำการใช้หนังสือและ ห้องสมุด บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า จัดกิจกรรมที่มีประโยชน์และส่งเสริมการ อ่าน และร่วมมือกับสถาบันอื่น ส่วนในเรื่อง อาคาร งบประมาณ คุณวุฒิของบุคลากร จำนวนหนังสือ เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐานแล้ว ปรากฏรายละเอียด ดังในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 15 ขนาดของห้องสมุดประชาชนจำแนกตามจำนวนประชากรในเขต เทศบาล และสภาพของห้องสมุดประชาชนที่ได้มาตรฐาน

ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	จำนวน ประชากรใน เขตเทศบาล	ขนาด			สภาพของห้องสมุดที่ได้มาตรฐาน				
		ใหญ่	กลาง	เล็ก	อาคาร	หนังสือ	คุณวุฒิของ บุคลากร	งบ ประมาณ	บริ การ
1 กำแพงเพชร	12,378			x					
2 เชียงราย	34,273	x							
3 เชียงใหม่	83,729	x			x*	x		x	x
4 ตาก	29,778	x							x
5 น่าน	17,738			x					
6 พิจิตร	29,341	x							
7 พิษณุโลก	33,383	x			x			x	x
8 เพชรบูรณ์	16,837			x					
9 แพร่	17,555			x			x		x
10 แม่ฮ่องสอน	3,981			x		x	x		x
11 ลำปาง	40,100	x			x*			x	
12 ลำพูน	11,309			x					
13 สุโขทัย	23,873	x							x
14 อุตรดิตถ์	15,301			x					